

Bolgár Dániel

Magasabb IQ-júak voltak-e a zsidók?

„Azon széles körben elterjedt hiedelmek ellenére, hogy a zsidóknak magasabb a pontszámuk az intelligenciateszteken és jobbak a jegyeik a felsőoktatásban, ezek a feltevések sosem lettek igazolva. Megcáfolva sem lettek. Annak ellenére, milyen jelentőségük van a zsidókérdés világosabb megértése szempontjából, nem történt soha semmiféle *szisztematikus* kísérlet annak kiderítésére, mik a tények valójában.”

Kephart, William M.:

What Is the Position of Jewish Economy in the United States? (1949: 155)

A doktori védésem előtt elmentem a fodrászomhoz, ahol arról panaszkodtam, milyenek a disszertációkra beérkezett bírálatok. Erre az üzletben tartózkodó két kiváló férfiú – a fodrászom és a barátja – felszólított, hogy haladéktalanul ismertessem a téziseimet. Addig jutottam el, hogy a doktori munkámban azt a rejtélyt szeretném megoldani, miért voltak több területen sokkal sikeresebbek a zsidók a nem zsidóknál a modernitásban. Amire a fodrászatban összeült rögtönítélő bírálóbizottság azonnal rávágta, hogy ácsi az egész, már a kiindulásom is rossz, mert igazából nincs itt semmiféle rejtély: a zsidók bizonyítottan intelligensebbek másoknál, ugyanis magasabb az IQ-juk, és ez az egyenlőtlenség érthetővé teszi az összes többi előnyüket. Vajon igazuk volt-e?

A ZSIDÓK IQ-JA A SZAKIRODALOMBAN

Nos, annyi bizonyos, hogy beszélgetőpartnereim jól értesültek voltak. Tájékozottak voltak mindarról, amit olvasni lehet a zsidók intelligenciaszintjéről. A szakirodalom álláspontjának bemutatásához Charles Murray írásait használom vezérfonálként. 1994-ben jelent meg Ian Herrnsteinnel közös, *The Bell Curve* (A haranggörbe) című, óriási vihart kavarázó¹ könyve arról, hogy Amerikában az IQ-egyenlőtlenségek okozzák a társadalmi egyenlőtlenségeket, nem fordítva.² A cím az intelligenciahányados eloszlását leíró görbére utal. A kötetben pedig viszonylag sokat olvashatunk arról, hogy az amerikai görbén az átlag alatti IQ-júak között nagyobb valószínűséggel találhatók feketék, mint az átlagos és magas intelligenciájúak között. Arról, hogy a görbe másik végén nagyobb valószínűséggel vannak zsi-

dók, épp csak említést tesz a kötet.³ A zsidó eszeség témájáról bővebben csak 2007-ben fejtette ki az álláspontját Murray a *Commentary*-ben.⁴ Minden biztonnal az számít közismertnek a zsidók intelligenciahányadosáról, ami ebben a magyarra is lefordított esszében olvasható: a Google-ban a 'Jewish IQ'-keresőkifejezésre – legalábbis nálam – ez az első találat, amely adatszerű felvilágosítást nyújt a tárgyról, és nem csupán egy lexikonszócikk, fórum-bejegyzés vagy újságírói kompiláció.

Murray (és Herrnstein) első tétele az, hogy „a zsidók [...] jobb teszteredményeket érnek el minden más népcsoportnál”.⁵ A második azt mondja ki, hogy mennyire magas IQ-val sikerül a zsidóknak kivívniuk az első helyet: „A pontos értéket mindmáig nehéz meghatározni [...] azonban általában a 107 és 115 közötti átlagos érték elfogadott, így a 110-es érték ésszerű kompromisszumnak tűnik.”⁶ Hogy csak az ismertebb szerzőket említsem még: Steven Pinker azt olvasta ki a kutatásokból, hogy 108 és 115 között alakul az átlagos zsidó IQ. Richard Nisbett szerint 110 és 115, Cochran és szerzőtársai szerint 112 és 115 között, míg Kevin Macdonald szerint 117 körül.⁷ Magyarországon a zsidók kiemelkedő IQ-járól Baintner Károly, Czeizel Endre és Halász László értekezett.⁸

Ha ekkora a zsidók IQ-ja, akkor vajon nagy vagy kicsi az előnyük? Szerintem jókora. Ha ugyanis az IQ tényleg az okosságot fejezi ki, akkor az átlagosan okos, 107-es IQ-jú zsidó a norma megállapításakor a teljes népesség 68%-nál pengébb. Ha mégis 110 az IQ-ja, akkor embertársai 75%-a nem rúg mellette labdába. Ha 115 az intelligenciahányadosa, akkor már az emberek 84%-ának jár túl az eszén. (Amikor az intelligenciatesztek elvárási szintjeit megállapítják, akkor az egész társadalomnak – jellemzően egy nemzetnek – a teszten

nyújtott átlagteljesítményét 100-ként határozzák meg.)

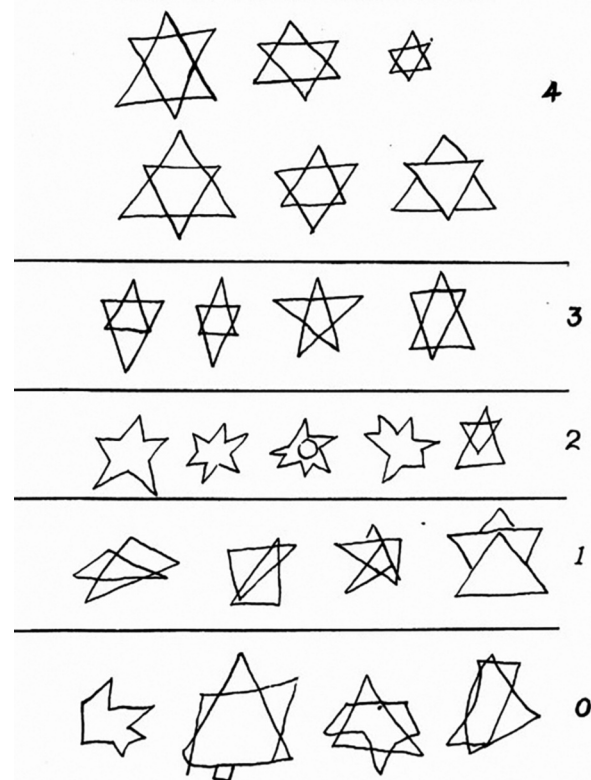
Minden más, amit Murray a zsidók IQ-járól közöl, az előbbieket részletezése, pontosítása. Megtudjuk, hogy a kiugró intelligenciahányados a mérések szerint nem a teljes zsidóság, hanem csak az askenáziak sajátossága. Ír arról, hogy a kifejezetten magas IQ-júak között felülképviseletet a zsidók. Murray egy 1947–48-as vizsgálatot említ,⁹ amely a 12 éven aluli New York-i gyerekek között mindössze 28 főt talált 170 feletti IQ-val, és ezek családjai közül 23 volt vagy volt valaha zsidó vallású.¹⁰ Végül a zsidó intelligencia „féloldalasságáról” szól. Ugyanis a zsidók átlagosan 10 egységnyinek tekintett IQ-előnye úgy adódik, hogy bizonyos területen még ennél is kiemelkedőbbek az eredményeik, más területen viszont nem tűnnek ki: „A zsidó származásúak általában csak átlagos eredményeket érnek el a teszteken a vizuális és térérzékelési képességek területén, viszont a verbális és reflexiós képességekben rendkívül magas értékeket mutatnak.”¹¹

Murray azonban tovább megy annál az állításnál, hogy a zsidók IQ-ja magasabb a többiekénél. Az igazi mondanivalója az, hogy az is volt: a zsidó IQ-főlény tézise a múltra is érvényes. Esszéje fő kérdése ugyanis így hangzik: „mikor alakult ki ez az átlagosnál magasabb IQ-szint?” Az egyik válasza az, hogy a zsidóknak „már 800 körül magasabb intelligenciaszintje volt”. Sőt azt is elképzelhetőnek tartja, hogy a mózesi idők óta vág az eszük, mint a borotva, és még azzal a gondolattal is eljátszik, hogy a dologban Isten a ludas, aki a zsidókat választotta ki magának. Nekünk azonban Murray másik felelete érdekes, amely az elsónél sokkal földhözragadtabb és ellenőrizhetőbb: „a zsidó IQ-tesztje, mióta az első méréseket elvégezték körükben, szokatlanul magas intelligencia-szintet mutat.”¹² (Az első méréseket az 1910-es években végezték el.)

Ezzel az állítással Murray nem áll egyedül. A zsidó értelmi főlény múltja azokat a tudósokat foglalkoztatja, akik a zsidó sikeresség szociobiológiai magyarázatának a hívei. Az az ő – egyébként régóta forgalomban lévő, már nem sokkal Darwin után megfogalmazott¹³ – teóriájuk, hogy a zsidók azért érthettek el szép sikereket a modernitásban, mert premodern genetikai örökségük előnyös helyzetbe hozta őket. Ők az intelligenciát genetikai úton örökölhetőnek tartják, a zsidó történelmet pedig eugenikai praxisnak látják, amelynek során – például a pogromok, a műveletlenek kisebb házasodási esélyei stb. miatt – a nem túlságosan eszes zsidóknak csekélyebb sanszuk volt örökítőanyaguk továbbadására, mint a kevésbé éles elméjű nem zsidóknak,

így a zsidóság átlagon felül értelmes lett, amit a modern világban módja lett szocioökonómiai előnyökre váltania.¹⁴ Az elmélet nagy hátulütője, hogy kilátástalannak tűnik igazolni, mivel még azt sincs mód kideríteni, tényleg magasabb volt-e a középkori zsidók IQ-ja másokénál. Legfeljebb amellett lehet érvelni, hogy a modern zsidó siker elképzelhető genetikai örökségként, ha sikerül kimutatni, hogy a zsidó IQ-előny azóta létezik, mióta csak mérik, vagyis az 1910-es évektől. És valóban, 1963-ban Nathaniel Weyl és Stefan Possony azt írta, hogy az intelligenciatesztelés kezdete óta eltelt fél évszázadban a tesztek zsidó főlényt jeleztek.¹⁵ 1975-ben Raphael Patai és Jennifer Patai Wing – az 1910-es évektől 1944-ig publikált felméréseket ismertetve – jutott arra, hogy a zsidók másoknál jobban szerepelnek az intelligenciateszteken.¹⁶ Gre-

PLATE 3 FOR SCORING PROBLEM 12 OF GENERAL EXAMINATION 1.

Pontozási segédlet a Dearborn-féle csoportos intelligenciateszt (1920) egyik feladatához.
A gyerekeknek egy hatágú csillagot mutattak, és arra szólították fel őket, hogy másolják azt le. Akiknek a megoldása a lapon legfelül lévő rajzokra hasonlított, azok négy pontot kaptak, akiké a legalul lévő rajzokra emlékeztetett, azok egyet sem

gory Cochran és szerzőtársai 2006-ban pedig azt írták, hogy „[a zsidók] magas IQ-ja [...] régóta ismert”, ami nem is csoda, hiszen – érvelésük szerint – a jelenség a premodern zsidó történelemből hozott örökség.¹⁷

Ezúttal nem bolygatom azt a kérdést, hogy a magasabb intelligenciahányados kiválóbb értelmet, okosságot jelent-e. (A válaszom röviden az, hogy ebben nem lehetünk biztosak, de abban igen, hogy jelent valami valóságosat, valami olyasmit, amivel a társadalomban érvényesülni lehet.) Annak viszont törekszem utánajárni, hogy tényleg magasabbnak bizonyult-e a zsidók IQ-ja az 1945 előtti intelligenciaméréseken.

Mivel győzi meg Murray és a többi szerző az olvasóit arról, hogy a válasz igen, a zsidók IQ-ja azóta kimagaslik, amióta ilyesmit mérnek? Nem sokkal. Murray esszéjéből – hivatkozások híján – nem derül ki, mire alapozza álláspontját. *A barang-görbében* a zsidók IQ-járól adott beszámolója mindenestre Miles Storfer adatgyűjtésén alapul.¹⁸ Storfer azonban – egy kivétellel – csakis a második világháború utáni kutatásokat ismertetett.¹⁹ Mire támaszkodnak más szerzők? Weyl és Possony 17 kutatásról tud, amely a zsidó IQ-t másokéhoz mérte, és ezek a következő elrendeződést mutatják: „tizenegy találta a zsidók mentális teszteken elért pontszámait magasabbnak, négy egyenlőnek, kettő alacsonyabbnak”, de ebből a kettőből is egy módszertani hibán alapult. Ez a kép meggyőző. Kár, hogy a 17 felmérésből Weyl és Possony egyetlen egyet nevezett meg, még hozzá ugyanazt, amit Storfer.²⁰ Cochran és szerzőtársai ugyancsak elégnék tartották egyetlen kutatás megnevezését: ők is ugyanazt, amit Storfer.²¹ 1975-ben Raphael Patai és Jennifer Patai úgy összegzett, hogy „a szóban forgó tanulmányok túlnyomó többsége arra jut, hogy a zsidó csoportok, ha hasonló nem zsidó csoportokhoz hasonlítják őket, magasabb pontszámot érnek el az általános intelligenciát mérő teszteken”. Azonban, ha így is van, Pataiék nem győzik meg az olvasót igazukról. Ugyanis nyolc etnikai vagy felekezeti sorrendet felállító intelligenciatesztelést ismertetnek, és annak nem a túlnyomó többsége mutat értelmezésük szerint zsidó fölényt, hanem a nyolcból négy vizsgálat, és ebből az egyik megint az, amit Storfer említ.²²

Napjainkból egyetlen műről tudok, amely a korai (értsd: 1945 előtti) vizsgálatokra is kiterjeszti a figyelmét, még hozzá 21-re (ebből 2 Londonban készült, a többi az USA-ban). A magukat faji realitásnak nevezők köréhez sorolható angol pszichológus, Richard Lynn írt egy kötetet a zsidó tehetségről. A kutatásokat úgy összegezte, hogy az

askenázi zsidók IQ-ja körülbelül 110, habár arra lett figyelmes, hogy a korai amerikai kutatásokban jóval kisebb volt a zsidók IQ-előnye, mint manapság.²³ Ez az eredmény úgy értendő, hogy Lynn 100-nak minden kutatás esetén az adott kutatásba bevont nem zsidó fehérek átlagos intelligenciahányadosát vette.²⁴ Ha a zsidók Lynn által meghatározott átlagos IQ-értékeit összegezzük, azt kapjuk, hogy 1945 előtt egy kutatáson belül átlagosan 4,7 pontnyi IQ-fölényben voltak a nem zsidó fehérekhez képest.

Kétséges azonban, hogy amit Lynn mért, jelent-e bármit is. Az egykori kutatók ugyanis szinte sosem használták a „nem zsidó fehér” fogalmát, hanem másmilyen, de egyáltalán nem egyezményes kategóriákban gondolkodtak. Ha fellapozzuk a Lynn által felhasznált kutatási beszámolókat, és összevetjük a könyvével, látszik, hogy Lynn változatos döntéseket hozott arról, kikre osztja a nem zsidó fehérek szerepét. Nézzünk néhány példát a teljesség igénye nélkül! Az egyik esetben a színes bőrű amerikaiak is a nem zsidó fehérek elemszámát gyarapították.²⁵ A másikban viszont csak a harmadik generáció óta bennszülött fehér amerikaiak mentek át a rostán. A Svédországban és Norvégiában született nagyszülők Amerikában született unokáit a nem zsidó fehér szerepére vagy túlságosan zsidónak találta, vagy nem elég fehérnek.²⁶ A harmadik esetben már megfelelt nekik a legalább két éve Amerikában élő csehek és olaszok is a célra.²⁷ A negyedikben csak az amerikai olaszok vették a zsidókkal, de őket ezúttal kizárta a nem zsidó fehér fogalmából, úgy vette, hogy csak zsidókat mértek fel.²⁸ Az ötödikben viszont már a bármilyen haj- és szemszínnel bíró észak-európai és nagy-britanniai származású amerikai fehérek és a sötét hajjal és barna szemmel bíró amerikai olaszok összességét fogadta volna el nem zsidó fehéreknek, ha valamiért ebből a körből 18 főt nem csapott volna a zsidókhöz.²⁹ Az utóbbi eset már arra is példa, hogy a zsidók azonosítását is nagyvonalúan végezte Lynn. De hozhatunk erre másik példát is: az egyik kutatásban csak az oroszországi zsidókat vette számba zsidóként, a romániaiaktól jónak látta eltekinteni.³⁰ És még ezekhez az *ad hoc* döntésekhez sem mindig tartotta magát, amikor a zsidók IQ-ját meghatározta. A 21-ből 5 esetben biztosan helytelen értéket adott meg. Igaz, mindkét irányban tévedett.³¹ A leglátványosabb melléfogás az, amikor egy kutatásról azt állítja, hogy abban 800 tizenkét éves zsidó IQ-ja 102,5 volt. A tanulmány valójában 250 tizenkét éves zsidót vizsgált, akiknek nem az IQ-juk volt 102,5, hanem a teszten elért nyers pontszámuk.³²

Amivel tehát a múltbeli zsidó IQ-fölény a szakirodalomban adatolva van, az nem világosan értelmezhető, nem is egészen megbízható vagy nem ellenőrizhető. Érdemes ezért utánajárnunk, nemcsak mendemonda-e, hogy a zsidók IQ-ja kimagasló volt már az intelligenciamérések hőskorában is.

A ZSIDÓ IQ MAGYARORSZÁGON

Először is megpróbáltam segíteni az eddigi ismereteink földrajzi féloldalasságán. A szakirodalom ugyanis kizárólag az angolszász világra, azon belül az Egyesült Államokra és Londonra vonatkozik, noha a zsidók döntő többsége nem ezen a területen élt. Ez annyiban indokolt, hogy a tesztmozgalom is az angolszász világban volt a legerősebb. Mégsem állítható, hogy csak itt mérték a zsidó intelligenciát. Sikerült rábukkannom egy szovjet tanulmány kiadványára 1932-ből, habár eredményei inkább a tesztekéről, mint a zsidó tesztalanyokról szólnak. (Dizik és Lubina 300, jiddis nyelvű iskolába járó zsidó serdülőt tesztelt. Az orosz nyelvű teszten a zsidó tanulók gyengén szerepeltek. A kutatók azonban lefordították jiddisre Levitov és Tolcsinszkij próbáját, és másodjára már sokat javult ugyanazoknak a tanulóknak az eredménye.³³) A magam részéről azzal igyekszem javítani a helyzeten, hogy megpróbálom kinyomozni a zsidó IQ kutatásának eddig ismeretlen magyarországi történetét.

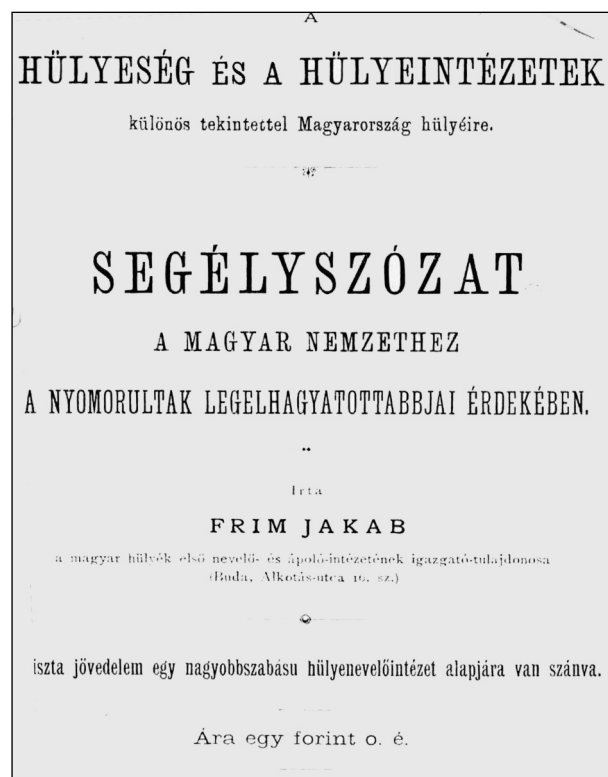
Nos, úgy tűnik, a hazai pszichometriában összességében nincsenek nagy hagyományai az etnikai intelligenciakülönbségek feltárásának.³⁴ És ez igaz a zsidók értelmi képességeinek mérésére is. A nyomozásom eredménye úgy összegezhető, hogy Magyarországon a zsidó eszességről sokat beszéltek, de keveset mérték. A mérés szándékát folyamatosan csak a csoportszintű értelmességvizsgálatok legkezdetlegesebb formájában, a szellemi fogyatékosok felekezeti statisztikáinak az elemzésében leltem meg. Ilyeneket találtam Frim Jakab 1884-ben megjelent, feledhetetlen címet viselő alapművétől (*A hülyeség és a hülyeintézetek különös tekintettel Magyarország hülyéire*) egészen a Horthy-korszakig.³⁵

Az első tulajdonképpeni IQ-teszt, a Binet-Simon-próba egyik korai magyarországi ismertetését Büchler Hugó az Izraelita Tanügyi Értesítőbe írta. Ám annak ellenére, hol adta közre Büchler a cikkét, nem vetette fel, hogy a zsidók teszteredményei valamiért különösen érdekesek lehetnének.³⁶

A Binet-Simon-próbát 1914-re Éltes Máttyás magyarította.³⁷ Éltes a teszt átdolgozása közben végrehajtott felmérései során nem végezte el a gyerekek társadalmi azonosítását, így nem is hasonlít-

hatta össze embercsoportok eredményeit. Ám felvetette, hogy ezt érdemes volna megtenni: „igen értékes adatokat kaphatnánk még, ha a vizsgálat eredményét a gyermekek neme, szociális környezete, nemzetisége szerint osztályoznók”.³⁸ A magyar viszonyokhoz igazított teszt nyilvános vitájában Éltes meg is fogalmazta néhány elképzelését arról, milyen eredménnyel járna egy ilyen vizsgálat. Az egyik várákozása majdnem a zsidók értelmi fölényére vonatkozott, ugyanis a budapesti zsidóság jól szituált részével asszociált Lipótváros IQ-viszonyait mérlegelte. Azt jósolta, hogy az általa addig tesztelt átlagos szociális helyzetű tanulókhöz képest „a Lipótvárosban a kitűnő nevelés mellett felnőtt tehetséges gyermekeknél [...] többé-kevésbé [...] jelentékeny eltolódások lesznek, amennyiben [...] könnyűek [...] lesznek ezek a próbák”.³⁹

A zsidók IQ-jának a felmérése 1920-ban sem történt meg idehaza, de legalább akadt valaki, aki úgy tudta, hogy igen,⁴⁰ és világgá is kürtölte a képzelte kutatás eredményét. Drozdy Győző, a kalandos életpályájú, hol kiscgazda, hol kormánypárti, hol Szabadság párti képviselő⁴¹ a nemzetgyűlésben a középiskolai felvételi bevezetése miatt interpellálta

Frim Jakab *A hülyeség és a hülyeintézetek különös tekintettel Magyarország hülyéire* című könyvének címlapja

a vallás- és közoktatásügyi minisztert. Az volt a véleménye, hogy a kormánynek ez az intézkedése nagyon helytelen következményekkel jár, mert – szándékolatlanul is – kiszorítja a keresztény magyar gyerekeket a középiskolából, és nagyobb teret enged a zsidó gyerekeknek.⁴² A szónok – akinek már az apját is erősen foglalkoztatta a zsidó élelmesség⁴³ – azért gondolta így, mert biztos volt benne, hogy a felvételi akadályát a zsidók könnyebben veszik, mivel amikor elérik a középiskolás életkort, magasabb az intelligenciájuk: „tudományosan megállapították azt, hogy a keresztény magyar gyerekek a fejlődése sokkal lassúbb tempójú, mint a magyar zsidó gyerekek a fejlődése”. Azt is megmondta, hogy mekkora előnyt mértek a zsidóknak: „a magyar zsidó gyerek hirtelen fejlődik, 10 éves korában majdnem egy esztendővel áll előtte a magyar keresztény fiúnak”.⁴⁴ Itt Drozdy a binet-i hagyományoknak megfelelően a mentális és kronológiai életkor különbségeként fejezte ki a zsidó intelligenciaszintet. De könnyen átszámíthatjuk hányadossá, amit mondott, és kiderül, hogy a honatyja azt állította: Magyarországon a zsidó 10 évesek IQ-ja átlagosan közel 110.

Drozdy képviselő – aki eredetileg tanító volt – tudta, mi fán terem az intelligenciateszt. A bátyja még publikált is a témáról.⁴⁵ A nemzetgyűlésben kiderült, hogy személyesen is részt vett egy a felvételin kiszuperált, holott 120-as IQ-jú – ha jól értem – zsidó leány tesztelésében a Binet–Simon-próbával.⁴⁶ Még azt is megmondta, honnan vette, amit a zsidók IQ-járól mondott. „A Nagy László-féle fejlődési görbékre” hivatkozott, „amelyekről mi, pedagógusok éveken keresztül vitatkoztunk és elismertük azoknak a helyességét”.⁴⁷ A gyermektanulmányi mozgalom vezéralakjának, Nagy Lászlónak az értelmi fejlődési görbéit egy 1917-ben megjelent tanulmánya tartalmazza, amely négy középiskola diákjainak válaszait dolgozza fel arra a kérdésre, hogy „miért van most háború?”. Csúpan az hibázott Drozdy történetében, hogy Nagy László tanulmányában egy árva szó sem esik a zsi-

dókról. Mindössze azt mutatja ki Nagy, hogy a földművesek ivadékaik le vannak maradva az átlagtól az értelmi fejlődésben, mert gyakrabban adnak konkrét választ a kérdésre, ritkábban elvontat.⁴⁸ Ám ez elég volt ahhoz, hogy Drozdy a zsidó értelmi előny bizonyításaként emlékezzen a szövegre.⁴⁹

A Drozdy-afférra reagálva Nagy László a Néptanítók Lapjában felvilágosította az olvasót arról, hogy semmilyen kutatást nem végzett a zsidók intellektuális fejlődésére vonatkozóan, sőt Magyarországon más sem. Kihasználta azonban az alkalmat arra, hogy ismertesse, meddig jutott el a tárgy vizsgálatában az 1910-es évek pszichológiája a nagyvilágban. Két intelligenciamérés eredményét is bemutatta.⁵⁰ A két amerikai tanulmány azonban éppen nem azt mutatta, amiről Drozdy beszélt: nem találták a zsidó gyerekek értelmét fejlettebbnek a nem zsidóknál.⁵¹

1937-ben Vácott járási tanítóegyesületi gyűlést tartottak. A kultúrprogram a gyűlésre szervezett tanügyi kiállítás megtekintése volt, ahol az elemik egyenként bemutatták, mire büszkék. Az egyik a gyerekek kézimunkáit állította ki. A másik egy fából faragott gőzgépmakettet. A váci status quo izraelita hitközség elemije pedig néhány grafikonnal igyekezett überelni a többieket, amelyeken a tanító a gyermekeken végzett intelligenciavizsgálatának eredményeit mutatta ki.⁵² Hogy mit mondtak el a grafikonok a zsidó gyerekek IQ-járól, arról sajnos nem szól a fáma. De el lehet képzelni, hogy valami olyasmit, amivel fel lehetett vágni.

A zsidó és keresztény intelligenciaszint közötti különbség teszteléséhez a legközelebb Draskovits Pál, későbbi óvóképző-intézeti igazgató⁵³ jutott 1937-ben közzé tett tanulmányában, aki a szegedi egyetem Pedagógiai-Lélektani Intézetének kebelében, egy lipcsei fejlesztésű teszt kipróbálása végett mérte kilenc szegedi elemi iskolában a negyedik osztályosok értelmi képességeit. Az egyik elemi a helyi zsidó hitközség tartotta fenn, és ennek az iskolának a diákjai végeztek a legjobb eredménnyel a próbán, főleg a számolásos feladatokban hasított-

1. táblázat:

A Szegedi Magyar Királyi Állami Baross Gábor Gimnázium II. osztályosainak IQ-ja felekezet szerint az 1936/1937. tanévben

Felekezet	Létszám (fő)	IQ
Izraelita	1	103
Nem izraelita	18	113
Nem ismert	26	113
Összesen	45	113

Forrás: SZELIÁNSZKY Ferenc 1938b: 71.; FIRBÁS Oszkár 1937: 78–79.

tak. Minden bizonnyal a többi iskolába is jártak zsidó tanulók, és az ő eredményeiről külön sem derített ki a vizsgálat. Draskovits a zsidó iskola és a többi intézmény tanulói között mért értelmi különbséget mégis felszínes és fürge észjárású zsidók, illetve kissé tohonya, de mélyenszántó magyarok relációjában értelmezte: „a kísérletek részben olyan feladatokból állanak, amelyek nem kívánnak különös elmélyülést, csak gyors, azonnali határozottságot, amit a zsidókban nagyobb mértékben megtalálunk, a magyar gyermek alapos, de kissé lassú gondolkodásával és munkatempójával szemben”.⁵⁴

Végül az 1936/37. tanévben a szegedi Baross Gábor Gimnázium matek–fizika tanára, Szeliánszky Ferenc doktorálni készült a helyi egyetem Pedagógiai-Lélektani Intézetében. Ehhez a másodikos tanítványai körében végzett vizsgálatot a hibázás pszichológiájáról. Épp azon az évfolyamon, amelynek tanulói közül a szegedi illetőségűek még elemistaként a Draskovits-féle kutatás alanyai voltak.⁵⁵ Hogy a hibázásról gyűjtött adatait legyen mivel összevetnie, a 45 fős osztály intelligenciáját is mérte a Stanford–Binet-teszt frissen elkészült Draskovits-féle fordításának⁵⁶ segítségével. Egészen biztos, hogy Szeliánszkyt foglalkoztatták az osztályán belüli felekezeti intelligenciakülönbségek. A gimnáziumi értesítőben ugyanis, ahol az intelligenciamérési eredményeit közölte, fontosnak tartotta előrebocsátani az osztály felekezeti összetételét, így azt is, hogy az izraelita tanulók száma kilenc.⁵⁷ Am később csakis az egyéni különbségekről értekezett. A diákok IQ-ját egyenként összevetette a tanulmányi átlagukkal és a matematika osztályzatukkal, de ezekről az értesítőben inkább nem közölt táblázatot, mert rájött, hogy így a tanulók azonosíthatóak lennének.⁵⁸ A doktori disszertációjában azonban már nem volt ilyen óvatos,⁵⁹ és tudjuk, hogy legalább az osztály két tanulója megfejtette részben vagy egészben, melyik kód kit takar.⁶⁰ A mi dolgunk kívülállóként nehezebb, mert nekünk a szöveges jellemzések a tanulókról semmit nem mondanak. Mégis, ha az osztálynak az értesítőben publikált érdemjegyeit⁶¹ összevetjük a disszertációban található táblázattal, 19 tanulóval eldönthető, hogy izraelita volt-e, vagy sem. Így, ha nem is mérték

meg soha Magyarországon a zsidók és a nem zsidók IQ-ját, mi végrehajthatjuk ezt utólag. Sajnos azonban a 19 fősől csak egy volt zsidó vallású. Így csak kuriózumként van jelentősége annak, hogy a szegedi Baross Gimnázium második osztályában az egyik zsidó tanulónak 10 egységgel alacsonyabb volt az IQ-ja, mint 18 kereszténynek átlagosan (*I. táblázat*).

A zsidó IQ magyar történetének megírása nem végződött fényes sikerrel. Úgy tűnik, a régi magyar pszichometria nem vizsgálta a zsidó eszeség szintjét. Viszont folyton incselkedett ezzel. A földrajzi féldoldalasságon tehát nem sikerült segítenem, ám annyit talán sikerült kimutatnom, hogy nem kilátástalan vállalkozás a zsidó IQ mérésének nyomait

A tanuló	Intelligencia hányados	osztályzat	osztályzat hányados	szorgalmat osztályzat	Észrevételek a VI. táblázathoz. (részletesen kiegészítő vizsgálatomban 11-18. old.)
D-8	1:48	1:0	1	1	} Feltűnően erős (értelmes) figyelem, biztos tudás, „semmi sem nehéz”; leggyorsabbak és legmegbízhatóbbak. A közösségben gyenge: lassúsága idegesíti; sokat javítgat; inkább auditív Tudása bizonytalan; a munkát hamar megunja (érzelmi hibák!); gyors. Ügyes, életrevaló, de figyelme elkalandozó. Gyors, ötletes, de sokszor ezért — téved. Könnyen, gyorsan és jól dolgozik. Vizuális, könnyen általánosít.
D-7	1:48	1:1	1	1	
D-6	1:42	1:1	1	1	
D-5	1:36	1:6	2	2	
D-4	1:31	1:0	1	1	
D-3	1:30	1:1	1	1	
D-2	1:29	1:9	1	1	
D-1	1:28	1:1	1	1	
C-16	1:24	2:7	3	3	Akaratgyenge, elmélázó, szuggesztibilis, instruktora „begyakoroltatja”. Erős beállítódású, mechanikus, hamar felvesz rossz szokásokat. Ingerlékeny, rendetlenkedő, nem tanul, hanyag. Gyenge auditív; sok a hangzáshasonlóság-hiba („nem érti”); fárad, Erősen konkrét; rossz megfigyelő; felületes. Egyenletes, szorgalmas. Gyors beállítódású, felületes, kamaszkodó. Gondos, aprólékos, „szurkoló”, hamar fárad. „Lelkileg lekötött”, nehezen koncentrálni, erős aszociabilitása. Kapkodó, izgatónan akaró, de felületes, legtöbb hibája van. Szorgalmas, töprengő, utánzó. Mechanikus, látása fogycatékos, szorgalmas. Mechanikus — motorikus, beszédhibás, erősen begyakorol (instruktork). Lényeglátása gyenge, de memóriája jó, utánzó. Lassú, részleteket dolgoz ki, ezért kevesebb is hibája; írása hanyag. Szorgalmas, mereven ragaszkodik az utasításokhoz.
C-15	1:20	2:4	3	3	
C-14	1:20	2:9	4	4	
C-13	1:20	2:0	2	2	
C-12	1:18	2:6	3	3	
C-11	1:18	2:1	2	2	
C-10	1:17	2:0	2	2	
C-9	1:16	1:1	1	1	
C-8	1:16	2:9	3	3	
C-7	1:16	2:3	2	2	
C-6	1:15	1:1	1	1	
C-5	1:14	1:9	2	2	
C-4	1:14	1:7	2	2	
C-3	1:10	2:5	3	3	
C-2	1:10	1:1	1	1	
C-1	1:08	1:7	2	2	
B-14	1:08	2:7	3	3	Beszédhibás (perszeverációs), gyenge fizikumú. Lassú, rendszertelen, próbálkozik, szeszélyes, vizuális-motorikus. Eleven, aktív, siet, jó számmemóriája van. Lusta, (testi fejlődésben), közömbös. Szorgalma ingadozó, de jó emlékezőtű, kamaszkodó. Nagyon sokat tanul, memóriája gyenge, reprodukciós ideje elnyúlt, passzív Ingerlékeny, elfogódott, szuggesztibilis, nagy szorgalmával feltör. Gyenge koncentrálni képesség, nyugtalan, ideges kapkodó, nem tanul. Bizonytalan, gyenge felfogóképességű, külsőleges; Felületes, készülése rendszertelen, de ötletes. Fizikális nehézségekkel küzd (testi fogycatékos), lassú, igyekvő. Hosszú, elnyúlt reakció idő, lassú motorizmus, szorgalmas. Teljesen passzív, kedvetlen, otthon erősen befogva (tanítják is). Erősen motorikus, judiciuma gyenge, nem tanul.
B-13	1:07	1:6	2	2	
B-12	1:07	2:0	2	2	
B-11	1:06	2:6	3	3	
B-10	1:05	2:3	3	3	
B-9	1:05	1:9	2	2	
B-8	1:05	1:1	1	1	
B-7	1:04	2:9	4	4	
B-6	1:03	3:3	3	3	
B-5	1:02	1:6	1	1	
B-4	1:02	2:0	2	2	
B-3	1:02	2:9	2	2	
B-2	1:01	1:9	3	3	
B-1	1:00	2:3	3	3	
A-7	0:97	2:3	3	3	Felfogóképessége gyenge, memóriája közepes, tanítják. Kifejezőképessége gyenge, vizuális, válogat, lusta. Lényeglátása fogycatékos, nem gondolkodik, alig tanul valamit Igyekvő. — [nem tud, pedig tanítják]. Teljesen figyelmetlen, nem köthető le, beszédhibás (motorikus reprodukció) Szókészlete kicsi, szorgalmas, gyenge fizikumú, különálló. Gyenge felfogóképességű, tanítják.
A-6	0:97	2:9	3	3	
A-5	0:96	3:3	4	4	
A-4	0:94	2:3	3	3	
A-3	0:94	2:6	4	4	
A-2	0:93	2:7	3	3	
A-1	0:90	2:4	3	3	
Átlag	1:13	2:0	jó	jó	

Szeliánszky Ferenc 1936/1937. tanévben végrehajtott szegedi intelligenciamérésének eredménye

feltárni az angolszász világon kívül is. Egyelőre azonban a vizsgálatot az amerikai és londoni teszteredményekre kell korlátoznunk, ott ugyanis viszonylag sűrűn mérték a zsidók értelmességét – jobbára olyan kutatók, akik az intelligencia faji egyenlőtlenségei iránt érdeklődtek.

A ZSIDÓ IQ AZ EGYESÜLT ÁLLAMOKBAN ÉS LONDONBAN

Mielőtt belevágnánk e vizsgálatok eredményeinek összegzésébe, fontos felismernünk közös módszertani hiányosságukat. Az még természetes, hogy egyik kutató sem tesztelte a teljes zsidó és nem zsidó populációt, hanem csupán egy mintát elemzett. Ezekre a felmérésekre alapozva ennél fogva határozott kijelentéseket semmiképp sem tehetünk a zsidók és nem zsidók összességének hajdani intelligenciaszintjéről.

A kutatók azonban a mintavételt sem úgy hajtották végre, ahogy az a jelennel foglalkozó társadalomtudóstól – manapság – elvárható. Az intelligenciakutatás állását 2012-ben áttekintő pszichológusok azt írják – de Charles Murray is erre panaszkodik⁶² –, hogy a zsidók IQ-ját mindeddig kizárólag úgynevezett kényelmi, nem pedig véletlen minták esetében mérték.⁶³ Az 1945 előtti vizsgálatokra, noha voltak köztük nagyszabásúak,⁶⁴ ez a megállapítás érvényes, legalábbis, ha nemzeti szinten lennének kíváncsiak a zsidók intelligenciahiányosára.⁶⁵ A kutatók azzal dolgoztak tehát, amihez könnyen hozzáfértek. Abból az iskolából toboroztak tesztalányokat, ahol ismerték az igazgatót, abban a városban kutattak, ahol laktak, azon az egyetemen tesztelték a diákokat, ahol tanítottak. Ez azért probléma, mert így nem tudjuk megmondani, mennyire érdemes bizakodnunk abban, hogy amit a kutatók a mintákból kiszámítottak, hűen tükrözi a zsidóság egészének intelligenciaszintjét, például egy egész országban. A nem véletlen minták alkalmatlanok arra, hogy a mintán kívüli világról olyan következtetéseket vonjunk le belőlük, amelyekről meg tudjuk állapítani, milyen valószínűséggel helytállóak.

Arra van ezért csak módunk, hogy olyan érvényességű következtetést vonjunk le a régi pszichometriai felmérésekből, amely a történelemtől elvárható. A történész azzal főz, amit a múlt önkénye ráhagyott, akármilyen minőségűek is a nyersanyagok. És arról, hogy mekkora volt a zsidók IQ-ja a második világháború végéig, minden nyom, ami ránk maradt, a korai intelligenciamérésekről közreadott beszámolókból van. A legtöbb, amit tehetünk, tehát

az, hogy összegyűjtjük a kényelmi minták elemzéseinek – lehetőleg – mindegyikét, és megfigyeljük, hogy ezekből a töredékekből mi rajzolódik ki.

Mit mutatnak a felmérések? A zsidó IQ tesztelésének történetére elég egy futó pillantást vetnünk ahhoz, hogy belássuk: nem az volt a helyzet, amit a szakirodalom sugall, vagyis hogy a próbák rendre a zsidók fényes diadalával végződtek. A három talán leghíresebb 1910-es években végrehajtott intelligenciamérés mindegyike foglalkozott a zsidókkal, és mindegyik kutatás vezetője kevésbé megtisztelő következtetést vont le az értelmességükről.

1913-ban az Egyesült Államokban a Binet–Simon-próbát meghonosító pszichológus, a később Budapestre is ellátogató⁶⁶ Henry Goddard lehetőséget kapott arra, hogy az Amerikába érkező bevándorlókat fogadó New York-i Ellis Islanden négy nép mintegy százötven tagjának az értelmességét mérje tolmács, illetve a zsidók esetében jiddisül beszélő pszichológus segítségével. Célja annak kiderítése volt, hogy a teszt bevetésével több gyengeelméjű azonosítható-e a bevándorlók között, mint amennyit az Ellis Islanden dolgozó orvosok eladdig kiszűrtek és az USA-ból visszafordítottak. Goddard akkor tekintette a bevándorlókat gyengeelméjűnek, ha a Binet–Simon-teszten nem bizonyultak értelmileg fejlettebbnek a 10 éves mentális kornál. Ez csak a megvizsgáltak egy kis hányadának sikerült. A zsidók 83%-a nem ugrotta meg a szintet. Még ennél is rosszabbul szerepeltek azonban az oroszok (87%), és majdnem ilyen rosszul az olaszok (79%). A magyarok is kitétek magukért a 80%-os gyengeelméjűségi rátájukkal. Ezek az arányok Goddardot is meglepték, ezért másodikként a kihagyta a legnehezebbnek bizonyuló kérdéseket, ám sokan ezzel együtt sem érték el a normalitási küszöböt. A tanulmányozott zsidó bevándorlóknak több mint 40%-a járt így.⁶⁷

Goddard vizsgálatát volt, aki úgy fogta fel, mint ami megmutatta, hogy a hajókról alacsony intelligenciájú – többek közt zsidó – bevándorlók tömege árad Amerikába.⁶⁸ Maga Goddard is ludas volt abban, hogy kialakulhatott ez az értelmezés, mert ugyan világosan leszögezte a beszámolójában, hogy a kutatása nem mutatja be az egyes népekből aktuálisan bevándorlók összességének jellemző értelmi állapotát, ám ugyanebben a cikkben ennek az ellenkezőjét is mondta.⁶⁹ A vizsgálat módszertanának leírása alapján Goddardnak az előbbi álláspontja lehetett érvényes, a megvizsgáltak nem reprezentálták az éppen megérkező bevándorlókat, így a zsidó migránsokat sem. Abban az emberanyagban ugyanis, amihez Goddard hozzáfért, nem voltak már benne azok, akiket az Ellis Islanden dolgozó

orvosok gyengeelméjüként kiszűrtek. Goddardék, hogy ezt ellensúlyozzák – ki tudja, milyen rejtélyes képességre támaszkodva –, ránézésre megállapították, kik a szemlátomást magas intellektusúak (aki- ket Goddard hamarosan már nyilvánvalóan normá- lisakként nevezett meg), és kizárták őket a vizsgá- latból. Goddard szerint ők nem voltak sokan, de az nem világos, hogy ez mekkora létszámot jelentett.⁷⁰ Goddard tehát nem a bevándorló zsidók, hanem közülük csak a „gyanúsak”, az orvosok szerint ne- hézkes észjárásúak és a szemre normálisak közti szűrkezónában elhelyezkedők körében mérte a gyengeelméjük arányát intelligenciateszttel. A vizsgálatban kapott adatok így nem tájékoztatnak megbízhatóan arról, hogy a századelőn New York- ba érkező zsidóknak hány százaléka volt igen sze- rény intelligenciájú,⁷¹ ahogy mindezt már egyes kortárs olvasók is észrevették.⁷² Arról azonban árulkodnak, hogy – sajátos, de egyforma feltételek mellett – a tesztelt Amerikába vándorló zsidók nem szerepeltek jobban a felmérésen, mint a többi USA- ba igyekvő.

Az első nagyszabású csoportos intelligenciavizs- gálatot Robert Yerkes vezetésével 1917-től 1919-ig az amerikai hadsereg milliónyi újoncán hajtottak végre. Ez nem osztályozta etnikailag a fehérbőrű tesztalanyokat. Aszerint azonban igen, hogy Ame- rikában születtek-e, vagy sem, és ha nem, akkor azt is feljegyezték, milyen országból érkeztek az USA- ba.⁷³ Ezt az adattömeget, pontosabban egy ebből vett mintát elemzett újra Carl Brigham 1923-ban megjelent könyve a bevándorlás szempontjából. Brigham arra jutott, hogy a frissen bevándorlóknak – mivel, úgy mond, kevésbé nívós a faji összetételük a régebben érkezetteknel – még az amúgy sem túl acélos amerikai átlagnál is alacsonyabb az intelli- genciája.⁷⁴ Hogy a zsidók ebben milyen szerepet játszottak? Brigham azt írta: a katonai felmérés nem erősíti meg azt a közkeletű vélekedést, hogy a zsidók kiemelkedően intelligensek.

Brighamnek a zsidó bevándorlók teszteredmé- nyeiről valójában semmilyen biztos értesülése nem volt, hiszen a zsidók adatai feloldódtak a különböző európai országokban születettek átlagaiban. Csú- pán arra tudott hivatkozni, hogy az Oroszország- ban születettek átlagos intelligenciája – az olaszor- szágiakén és lengyelországiakén kívül – minden- kiénél rosszabb volt, márpedig az amerikai népszámlálások alapján az Oroszországból Ameri- kába érkező tesztalanyok felét zsidónak feltételezte.⁷⁵ Ebből azonban igazából nem követ- kezik semmi biztos a zsidók intelligenciaszintjéről, és ez már Brigham nem egy kortárs olvasójának is feltűnt.⁷⁶

Az a brit kutatás, amely rossz színben tüntette fel a zsidók értelmi képességeit, szintén nem egy volt a sok közül. Egyrészt ugyanis az 1925-ben publikált, de még 1913-ban végrehajtott⁷⁷ vizsgá- latot a matematikai statisztika atyja, az eugenika híve, a fej mérete és belbecse közötti összefüggés csekély- ségét kimutató agycentiző, Karl Pearson vezette. Másrészt a vállalkozás nagy ambíciókkal indult: az volt a célja, hogy tudományos megalapozottsággal befolyásolja a brit bevándorlási politikát.⁷⁸ Pearso- nék oroszországi és lengyelországi születésű vagy eredetű londoni zsidó gyerekek testi fejlettségét, egészségét, ápoltságát, illetve intelligenciáját vizs- gálták. Ebből arra jutottak, hogy ostoba az, aki egy egész marhacsordát megvesz néhány kapitális ba- romért (rajtuk a kiemelkedő, de csekély számú zsidó tehetség értendő), főleg, ha már úgylis tele az istálló, s híján a legelő. Vagyis a zsidó bevándorlók mindegyikének befogadása inkább rongálja, mint javítja az Egyesült Királyság génállományát. A ku- tatók azt kapták ugyanis, hogy a zsidók nemcsak fizikailag voltak rosszabb állapotban a többi gye- reknél, hanem értelmileg is valamivel átlag alatti volt az eredményük (a lányok a nem zsidó lányok- nál jelentősen rosszabb, a fiúk a keresztény fiúkhoz hasonló eredményt értek el).⁷⁹

A Pearson-féle vizsgálatot matematikai kifino- multsága hitelesítette. De hiába voltak a számítások szakszerűek, mégis komoly kétség fér ahhoz, hogy amit Pearson és asszisztense a zsidó tanulók intel- ligenciájáról kimutatott a nem zsidókéhoz képest, az érvényes. Pearsonék ugyanis – amint már egyes kortársak számára is szembetűnő volt⁸⁰ – igazából nem tesztelték a gyermekek intelligenciáját, hanem csupán megkérdezték a tanáraikat arról, hogyan ítélik meg értelmességüket⁸¹ a Pearson által kiala- kított skálán.⁸²

Ezeknek a nevezetes intelligenciaméréseknek az eredményeit tehát a végrehajtóik ugyan – több- kevesebb meggyőződéssel – az átlagon aluli zsidó ér- telmi szint bizonyítékaként olvasták, de ilyen kö- vetkeztetésre érvényesen nem lehetett volna jutni egyikből sem, csupán kezdetleges módszertannal kapott adatok elhamarkodott értelmezéséről volt szó. Murray ezekre az IQ-háborúban gyakran em- legetett vizsgálatokra gondol, amikor azt írja: „az a széles körben elterjedt történet, hogy az Amerikába a 20. század elején bevándorolt zsidóknak alacsony volt az IQ értékük, hírlapi kacsa.”⁸³

A zsidó IQ mérésének a holokausztig tartó tra- díciója azonban nem ebből a három vizsgálatból áll, hanem még több tucatból, amelyek legalább azok- tól a gyermekbetegségektől mentesek voltak, ame- lyektől Goddard, Brigham és Pearson kutatása

2. táblázat:
Kutatások a zsidók intelligenciaszintjéről 1945 előtt

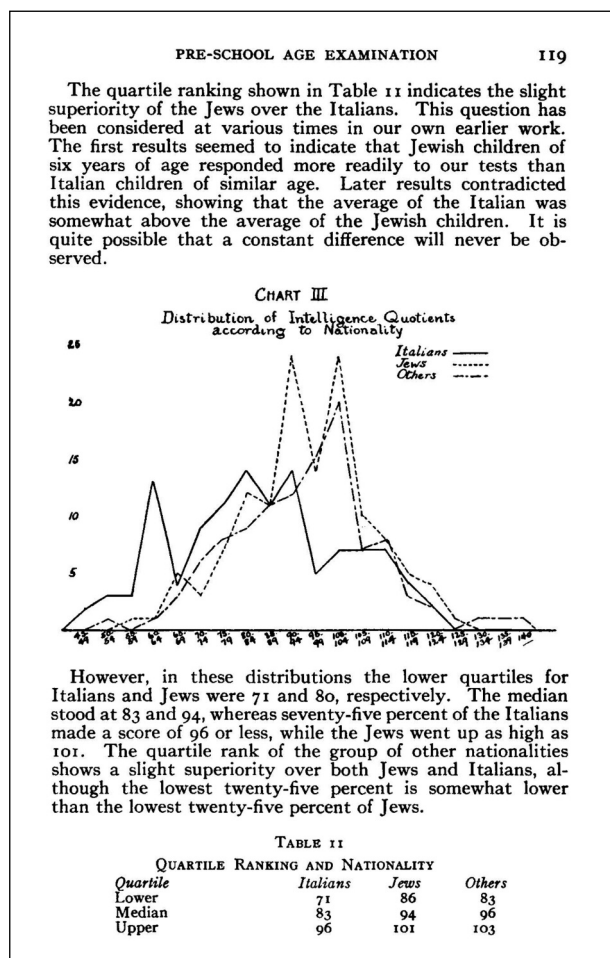
Sor- szám	Okta- tási szint	Kutatás	Zsidó teszt- alanyok száma (fő)	Zsidók átlagos IQ-ja ⁸⁸	A teljes népesség becsült átlagos IQ-ja a kutatás publikálásának évében	IQ- rang- sor ⁸⁹	IQ- rang- sor ⁸⁹	Teszt típusa ⁹⁰	Ország	Helyszín
1.	alapfokú	Yerkes–Bridges– Hardwick 1915	45	–	–	1-2. ír, héber ⁹¹	egyéni	Yerkes–Bridges– Hardwick Point Scale	USA	nem ismert
2.	alapfokú	Murdoch 1920	489	– ⁹²	–	1-2. amerikai, zsidó ⁹³ 3. néger 4. olasz	csopontos	Pressey Group	USA	New York Intelligence Test (Manhattan)
3.	alapfokú	Jordan 1921	135	–	–	1. amerikai 2. svéd 3. norvég 4. zsidó ⁹⁴	csopontos	Trabue Completion Test	USA	Minneapolis és Saint Paul
4.	alapfokú	Abrams ⁹⁵ 1921	nem ismert	–	–	1. amerikai 2. zsidó 3. magyar... 7. olasz	csopontos	nem ismert	USA	Cleveland
5.	alapfokú	Berry 1922	622	–	–	1. angol (fehér) 2. angol (színesbőrű) 3. német 4. jiddis... 7. olasz	csopontos	Detroit First Grade Intelligence Test	USA	Detroit
6.	alapfokú	Pintner–Keller 1922	79	95	– ⁹⁶	1. francia (1 fő) 2. svéd (3 fő) 3-4. angol, román 5-6. amerikai (fehér), zsidó... 14-16. kanadai (3 fő), magyar, orosz... 26. cigány (4 fő)	egyéni	Binet	USA	Youngstown
7.	közép- fokú	Feingold	872 1924	[101,8]	[100,7]	1. angol és skót 2. amerikai (helyben született) 3. német 4. zsidó... 10. színes bőrű	csopontos	Army Alpha (módosított)	USA	Hartford
8.	alapfokú	Bere 1924	100	89,3 ⁹⁷	102,8	1. cseh 2. héber 3. olasz ⁹⁸	egyéni	Stanford–Binet, Pintner–Paterson Performance Scale	USA	New York (Bronx és Manhattan)
9.	alapfokú	Bere 1924	246	105,8 ⁹⁹	101,3	1. héber 2. olasz	csopontos	National Intelligence Test és Pintner Non- Language Intelligence Test	USA	New York (Bronx és Manhattan)
10.	alapfokú	Dearborn ¹⁰⁰ 1924	nem ismert	–	–	1. zsidó 2. amerikai 3. olasz	csopontos	nem ismert	USA	nem ismert
11.	alapfokú	Mitchell ¹⁰¹ 1924	721	94	102,9	1. más (ír, angol, norvég) 2. zsidó 3. olasz	egyéni	Stanford–Binet	USA	New York

Sor-szám	Okta-tási szint	Kutatás	Zsidó teszt-alanyok száma (fő)	Zsidók átlagos IQ-ja ⁸⁸	A teljes népesség becslött átlagos IQ-ja a kutatás publikálásának évében	IQ-rang-sor ⁸⁹	Teszt típusa ⁹⁰	Teszt	Ország	Helyszín
12.	alapfokú	Fukuda 1925	3	[87]	[103,3]	1. dán (2 fő) 2. holland (1 fő) 3-5. amerikai (fehér), orosz (3 fő), skót (3 fő) 6. ír (1 fő) 7. mexikói (1 fő) 8. svéd 9-10. angol, német 11. cseh (4 fő) 12. norvég 13. oroszországi zsidó... 18. görög (6 fő)	egyéni	Stanford–Binet	USA	Evanston
13.	alapfokú	Seago–Koldin 1925	800	–	–	1. zsidó 2. olasz	csoportos	National Intelligence Test	USA	New York (Manhattan)
14.	alapfokú	Luckey 1925	815	[92,8] ⁹²	–	1. zsidó 2. amerikai... 5. magyar... 10. néger	nem ismert	nem ismert	USA	Cleveland
15.	alapfokú	Graham 1926	47	[105,0]	[103,7]	1. zsidó 2. amerikai 3. olasz ⁹³	egyéni	Stanford–Binet	USA	Boston és környéke
16.	alapfokú	Hirsch 1926	702	99,9	102,1	1. svéd 2. angol 3. zsidó (lengyel- és oroszországi)... 5. amerikai... 15. portugál	csoportos	Dearborn Group Intelligence Test, Pintner–Cunningham Primary Mental Test	USA	4 meg nem nevezett város Massachusetts államban
17.	alapfokú	Goodenough 1926	55	106,1	100	1. zsidó 2. kínai 3. dán, svéd norvég 5. amerikai... 16. déli néger	csoportos	Goodenough Draw-a-Man Test	USA	Fresno, Hoopa Valley, Los Angeles, Santa Clara County, San Jose (Kalifornia) Natchitoches (Louisiana) Chattanooga, Mount Pleasant (Tennessee)
18.	felsőfokú	Cohen 1926	193	–	–	1. zsidó 2. nem zsidó	csoportos	Ohio State University Psychological Examination	USA	Columbus (Ohio State University)
19.	alapfokú	Davies–Hughes ⁹⁴ 1927	1075	101,6	100,7	1. zsidó 2. nem zsidó	csoportos	Northumberland Standardised Tests	UK	London (East London, North London)
20.	alapfokú	Rigg 1928	445	103,2	102,2	1. egyéb 2. Amerikában született 3. német 4. cseh 5. zsidó 6. olasz	csoportos	National Intelligence Test	USA	Saint Louis
21.	alapfokú	Estabrooks 1928	156	105,5	101,9	1. észak-európai 2. zsidó 3. olasz	csoportos	Dearborn Group Test of Intelligence, Otis Group Intelligence Scale	USA	Medford és Revere

Sor-szám	Okta-tási szint	Kutatás	Zsidó teszt-alanyok száma (fő)	Zsidók átlagos IQ-ja ⁸⁸	A teljes népesség becslött átlagos IQ-ja a kutatás publikálásának évében	IQ-rang-sor ⁸⁹	Teszt típusa ⁹⁰	Teszt	Ország	Helyszín
22.	alapfokú	Lima 1928	nem ismert	110,2 ¹⁰⁵	–	1. svájci 2. angol 3. orosz 4. dán 5. zsidó... 22. magyar... 26. ukrán	csoportos	nem ismert	USA	Minnesota állam
23.	alapfokú	Hartshorne–May 1928a ¹⁰⁶	246	–	–	1. francia. 2. amerikai. 3. német és osztrák 3. zsidó... 8. olasz. 8. zsidó... 8. baptista ¹⁰⁷	csoportos	Thorndike's CAVI	USA	nem ismert
24.	felsőfokú	Garrett ¹⁰⁸ 1929	82	–	–	1. zsidó. 2. német. 3. angol. 4. olasz 5. ír	csoportos	Thorndike Intelligence Examination	USA	New York (Columbia College)
25.	alapfokú	Winch 1930	315	–	–	1. zsidó 2. keresztény	csoportos	Winch saját tesztje	UK	London (East End)
26.	alapfokú	Bond ¹⁰⁹ 1930	18	[119,8]	–	1. zsidó 2. japán 3. orosz 4. vegyes 5. mexikói	nem ismert	az iskolai irattárak teszteredményei	USA	Los Angeles
27.	alapfokú	Mailer 1933	nem ismert	[106,2] ¹¹⁰	[103,7]	1. legalább 90%-ban zsidó népességű egészségügyi körzetek 2. legalább 85%-ban olasz népességű egészségügyi körzetek ¹¹¹	csoportos	National Intelligence Test és Pintner Rapid Survey Test	USA	New York
28.	alapfokú	Ladd 1933	80	110,0	103,3	1-2. teljesen zsidók (akikhez a szülei otthon jiddisül beszélnek), részben zsidók (akiknek a szülei otthon egymással jiddisül beszélnek) 3. csak angolul beszélők (akiknek a szülei otthon egymással és a gyerekekkel angolul beszélnek) ¹¹²	csoportos	Haggerty Intelligence Examination Delta 2 és Pintner Non-Language Intelligence Test	USA	New York
29.	alapfokú	Franzblau ¹¹³ 1934	378	116,7	104,4	[csak zsidókat tesztelt]	csoportos	Terman Group Test of Mental Ability	USA	New York

Sor-szám	Okta-tási szint	Kutatás	Zsidó teszt-alanyok száma (fő)	Zsidók átlagos IQ-ja ⁸⁸	A teljes népesség becslült átlagos IQ-ja a kutatás publikálásának évében	IQ-rang-sor ⁸⁹	Teszt típusa ⁹⁰	Teszt	Ország	Helyszín
30.	alapfokú	Hoffman ¹¹⁴ 1934	25	–	–	1. zsidó. 2. olasz ¹¹⁵ . 1. olasz 2. zsidó ¹¹⁶	csoportos	Otis Intermediate Intelligence Test és Pintner Non-Language Intelligence Test ¹¹⁷	USA	New York
31.	közép-fokú	Byrns 1936	1363	–	–	1. zsidó... 4. magyar... 7. amerikai... 30. olasz	csoportos	American Council Psychological Examination és Henmon-Nelson Test of Mental Ability	USA	Wisconsin állam
32.	alapfokú	Pintner–Maller 1937	2999	104,5	104,6	1. zsidó 2. olasz 3. néger	csoportos	National Intelligence Test és Pintner Rapid Survey Test	USA	New York
33.	alapfokú	Arsenian ¹ 1937	1196	101,7 ¹¹⁸	106,6	1. zsidó 2. olasz	csoportos	Pintner Non-Language Intelligence Test és Spearman Visual Perception Test	USA	New York (Brooklyn)
34.	alapfokú	Pintner–Arsenian 1937	182	102,8	101,8	[csak zsidókat teszteltek]	csoportos	Pintner Intelligence Test ¹¹⁹	USA	New York (Brooklyn)
35.	felnőttek	Cattell–Feingold–Sarason 1941	nem ismert (37 fő többsége)	–	–	1. német zsidó menekült ? litván ? albán ? lengyel	csoportos és egyéni	Stanford–Binet, Cattell Culture-Free Intelligence Test, American Council Psychological Examination (számítan), Arthur Performance Test, Ferguson Formboards	USA	nem ismert
36.	felsőfokú	Held 1941	158	–	–	1. zsidó 2. nem zsidó	csoportos	American Council Psychological Examination	USA	Pittsburgh (University of Pittsburgh)
37.	alapfokú	Shuey 1942	2250	–	–	1. protestáns 2. zsidó 3. katolikus	csoportos	American Council Psychological Examination	USA	New York (Washington Square College)
38.	alapfokú	Sperling 1942	80	–	–	1. zsidó 2. nem zsidó	csoportos	American Council Psychological Examination	USA	New York (City College)
39.	alapfokú	Brown 1944	335	108,3	110,3 ¹²⁰	1. zsidó 2. skandináv	egyéni	Stanford–Binet	USA	Minneapolis
40.	felsőfokú	Clark ¹²¹ 1949	1028	–	–	1. nem zsidó 2. zsidó ¹²²	csoportos	American Council Psychological Examination és Ohio State University Psychological Examination	USA	Evanston (Northwestern University)
41.	alapfokú	Sowell ¹²³ 1978	1755	104,5	–	1. zsidó 2. kínai 3. ír 4. német... 8. puerto ricói	nem ismert	az iskolai és iskolaszéki irattárak teszteredményei különböző tesztekkel	USA	elszórva
Átlag				103,5	103,2					

Megjegyzés: A becslült adatok kurzíválva vannak.

**David Mitchell a Pedagogical Seminaryban (1924)
megjelent cikkének egy lapja**

nem. Hat tanulmányt találtam, amelyek a kérdés korai irodalmának az áttekintésére kortársként vállalkoztak, igaz, mindegyik csak részlegesen.⁸⁴ Ha a korábbi szemléket teljes körűen feldolgozzuk, és engedékenyen fogjuk fel, mi számít a zsidókra vonatkozó vizsgálatnak (például az otthon jiddis szót hallók IQ-jának kimutatását is elfogadtam ennek), akkor 29, valamelyik szemlélő által intelligenciatesztelésnek elfogadott, nem csupán tanári értékelésen vagy tanulmányi eredményeken nyugvó, és nem is előre meghatározott intelligenciaszintet produkálóakra irányuló 1945 előtti vizsgálatot találunk, amelynek eredményeit a kutató úgy közölte, hogy abból kiderül a csoportok teszten elért pontszámának számtani átlaga, ha ez nem, akkor a mediánja, vagy legalább valamilyen kijelentést olvashatunk a csoportoknak a kutatásban kialakult rangsoráról. Ezekon felül találtam még 12 olyan közleményt,⁸⁵ amelyről az áttekintések nem tudnak, de a fenti fel-

tételeknek megfelel (2. táblázat).⁸⁶ Az első beszámolót 1915-ben publikálták. Az utolsót 1944-ben. Két felmérés készült Londonban,⁸⁷ az összes többi az USA-ban, leginkább – tudhatóan tizenöt – New Yorkban. Egy ízben teszteltek felnőtteket. Minden más kutatás tanulókat vizsgált óvodától egyetemig.

Először szegezzük azt a kérdést forrásainknak, vajon a zsidók IQ-ja magasabb volt-e az összes többi csoporténál? A 41 kutatásból 39-et érdemes kiválasztani, mit tud erről: ennyi vetette össze a zsidók intelligenciaszintjét egy vagy több nem zsidó csoportéval. A kutatások között minőségi különbséget aszerint tehetnénk, hogy hány főt teszteltek. Mondhatnánk például azt, hogy csak azokra a vizsgálatokra fordítunk figyelmet, amelyekben legalább 50 zsidót vetettek próba alá. De mi a sorrendre vagyunk ezúttal kíváncsiak, vagyis arra is figyelniük kellene, hogy a zsidók előtt és után végző csoportokba is legalább ötvenen-ötvenen tartozzanak. Aztán ki kellene dobnunk még a szemlénkből azokat a kutatásokat is, amelyek esetében ismeretlen a tesztalanyok száma. Így az összes adat jelentős része kikerülne a látókörünkől, ezért célszerűnek látszik, ha elfogadjuk azt a bizonytalan helyzetet, hogy az egyik kutatás néhány zsidóról, a másik több ezerről nyújt tájékoztatást.

Ha a 2. táblázatban közölt vizsgálatonkénti rangsorokon végigfut a szemünk, látszik, hogy a képlet szövevényes, mert a kutatók változatosan kategorizálták nem zsidó és fehér bőrű tesztalányaikat, és eltérő döntéseket hoztak arról, mely csoportokat vonják be a vizsgálataikba, melyeket nem. Ha még abba is belemerülnénk, kiket sorolt az egyik és kiket a másik szerző például az amerikaiak, norvégok stb. közé, melyikük hányadik generációtól tekintette amerikaiak az amerikaiak, még zagyvább lenne az összkép. Áttekinthetővé egyszerűsíthető azonban a látvány, ha bevezetjük a domináns fehérek fogalmát azok megnevezésére, akik az IQ-versengésnek a zsidók mellett a másik nagy esélyesei voltak. A domináns fehér kifejezés az egyes kutatásokban más-más kategóriára passzol, de amelyikre passzol, az minden vizsgálatban ugyanolyan viszonyban áll a többi kategóriával. Az adott felmérésben a fehér, angolszász, protestáns, angol anyanyelvű, már helyben született ideálhoz viszonylag a legközelebb álló csoportot értem domináns fehérek alatt úgy, hogy – ha külön ki vannak mutatva – a Dél-, illetve Kelet-Európából bevándorló népek, valamint a katolikusok semmiképp sem értendő ide.

Ha ezt a szemléletet alkalmazva pásztázzuk végig a csoportok intelligencia szerinti sorrendjét a kutatásokban, azt kapjuk, hogy a zsidó intelligen-

ciáról készült felmérések közül 7 nem segít annak eldöntésében, hogy a zsidók voltak-e az IQ-verseny megkérdőjelezhetetlen bajnokai, mert úgy lettek bennük elsők a zsidók, hogy a másik nagy esélyes, a domináns fehérek csoportja nem indult. 14 mérte magasabbnak a zsidók IQ-ját mindenki másénál, köztük a domináns fehérekénél is. 15 legalább egy csoportnál alacsonyabbnak. 3 esetben holtversenyben végeztek az élen a zsidók (pontosabban csak hajszálnyi hátrányuk volt), vagy egyik tesztípuson a zsidók, a másikon mások voltak a jobbak. Vagyis 1945 előtt négyteljével több intelligenciavizsgálat mond ellent annak a várakozásnak, hogy a zsidók egyedül álltak az IQ-hierarchia legtetűjén, mint amennyi szerint minden más népet/felekezetet lepipáltak. A ránk maradt töredékes kép tanúsága szerint tehát az a tétel, hogy a zsidóság magányosan áll az IQ-ranglétra legfelső fokán, nem látszik érvényesnek a múltra a korai mérések alapján, a zsidók nem voltak az IQ-versengés legyőzhetetlen bajnokai. A vetélkedés kimenetele váltakozó volt.

A második kérdés, amiről kifaggathatjuk az 1945 előtti intelligenciaméréseket, az, vajon kimagasló, 107 és 115 közötti lehetett-e a zsidók átlagos IQ-ja? Erre úgy felelhetünk, ha az egyes kutatásokban mért IQ-értékeket átlagoljuk. Ehhez elég lesz megfigyelnünk a zsidók IQ-ját, az már nem érdekes, hogyan végeztek a felméréseken a nem zsidók. A viszonyítási pont ugyanis nem azoknak az intelligenciája, akiket a kutatói önkény belerángatott egy vizsgálatba, hanem az a 100-as IQ, amely annak a mintának az átlagos intelligenciaszintje, amin a tesztet sztenderdizálták. Ez a 100-as érték – elvileg – a nemzet egészének átlagos intelligenciaszintjét jelöli a norma meghatározásának pillanatában.¹²⁴

Hogy a zsidók hajdani jellemző intelligenciaszintjéről minél pontosabb képet kapjunk, az egyetemistákról készült 6 és a középiskolásokról készült 2 felmérést nem vettem figyelembe a továbbiakban, mert ezekbe az intézményekbe minden etnikumból csak egy válogatott társaság jutott el, amelynek az intelligenciahányadosa nem volt jellemző a saját csoportjára, hanem annál magasabb volt. Csak az alapfokú oktatásban résztvevők (értsd: óvodások, elemi iskolások, nem egyértelműen meghatározott szintű intézményeket látogatók) teszteredményeivel számoltam tehát.

A mért zsidó intelligenciahányadosok átlagának kiszámítása során a kutatásokat nem súlyoztam aszerint, mekkora kényelmi mintát teszteltek, mivel nincs biztosíték arra, hogy ezzel az eljárással a valósághoz közelebbi képet kapnánk a teljes zsidó népesség IQ-járól. Megszabadultam viszont azoktól a vizsgálatoktól, amelyeknél a mintanagyság ki-

csiny volt, azaz 50 zsidó tanulónál kevesebbet teszteltek. Három ilyen volt. Ezek közül kettő nagyon végtelen eredményt mért. Mégsem sok vizet zavartak volna, ha számolunk velük, mert az egyik ebbe, a másik abba az irányba lengett ki. Tonan Fukuda csupán 3 zsidót tanulmányozott, és ő mérte a legalacsonyabb, 87-es átlagos zsidó IQ-t.¹²⁵ Gladys Helen Bond 18 zsidót vizsgált, és ő maga is gyanakodott, hogy egy elit társaságot sikerült összehoznia: ő mérte a legmagasabb, 119,8-es átlagos zsidó IQ-t.¹²⁶ A harmadik kizárt vizsgálat Virginia Taylor Grahamé, aki 47 zsidó tesztalánynál 105-ös IQ-t mért. Kihagytam végül Bertha Luckey cikkét is, mert az általa vizsgált populációba a clevelandi iskoláknak csak a kiváltképpen jó és – főleg – a kimondottan rossz tanulói kerültek be.¹²⁷

Így összességében 17 vizsgálat maradt a látóköriünkben. Az ezeken mért átlagos vagy medián zsidó IQ-értékek átlaga 103,5. A rendelkezésünkre álló adatokra támaszkodva ennyinek becsülhető a zsidók intelligenciahányadosa 1945 előtt. Vagyis a múltból ránk maradt nyomok szerint a zsidók IQ-ja 1945 előtt nem 107 és 115 között alakult, hanem ennél érzékelhetően alacsonyabb volt.¹²⁸

A történetnek azonban itt nincs vége, mert még mindig kérdés, hogy ez az átlagosan 103,5-nek mért zsidó IQ eltért-e a teljes népesség intelligenciahányadosától, és ha igen, mennyivel. Jobb híján abból kell kiindulnunk, hogy az egész társadalom IQ-ja megegyezik annak a mintának az intelligenciaszintjével, amelyen az adott tesztet sztenderdizálták. Ennek az átlagos IQ-ja azonban csak abban a pillanatban volt 100, amikor a normát meghatározták. Utána ennél már tudhatóan magasabb volt. Egy sokaságnak az egy bizonyos teszten szerzett átlagos IQ-pontszáma ugyanis emelkedik az egyik sztenderdizálástól a másikig, legalábbis a 20. században ez volt a helyzet. Az újrasztaenderdizáláskor a normát megemelik olyan módon, hogy a teszten elért átlagos eredményt újra 100-nak veszik, és kezdődik az egész megint előlről. Ezt a jelenséget a pszichológia – a figyelmet ráirányító James Flynn után – Flynn-hatásnak nevezi. A Flynn-effektus a szempontunkból azt jelenti, hogy ha az adataink nem csaltak meg minket, és a zsidók IQ-ja tényleg 103,5 volt átlagosan, akkor a zsidók 3,5 egységnél kisebb előnyben voltak az átlaghoz képest, ha egyáltalán előnyben voltak.

Hogy mennyi lehetett a teljes népesség átlagos IQ-ja, annak csak a durva megbecslésére adódik mód. Flynn a jelenséget először leíró tanulmányában 1932-től mutatta ki az IQ emelkedését az Egyesült Államokban a Stanford–Binet- és a Wechsler-teszten elért eredményeket vizsgálva.¹²⁹

Az tudott, hogy 1932 előtt is emelkedtek az idő múlásával az átlagos intelligenciahányadosok Amerikában.¹³⁰ Hogy jellemzően mennyivel, arra nem találtam rendszeres vizsgálatot. Azért, hogy a becslést mégis elvégezhessük, Flynn-nek a legkorábbi időszakra vonatkozó eredményéből indultam ki: azt feltételeztem, hogy 1920 és 1944 között az összes teszten annyival emelkedett évről évre az átlagos eredmény az USA-ban és Londonban, mint amennyivel Flynn felmérése szerint 1932 és 1948 között az Egyesült Államokban a Stanford–Binet- és a Wechsler-teszten elért eredmények alapján, azaz évente átlagosan 0,368 IQ-pontnyival.¹³¹ A becsléshez már csak azt kellett kideríteni, hány év telt el az egyes tesztek normájának meghatározásától addig, amikor a tesztet bevetették a zsidó intelligencia mérésére. Minden teszt esetében annyiszor 0,368-et adtam hozzá 100-hoz, ahány év a teszt publikálásától a zsidó IQ-ról szóló kutatás közzétételéig eltelt,¹³² kivéve, ha valami nyomát leltem annak, hogy a normát módosították, mert akkor az új norma meghatározásától számoltam évente 0,368 egységnyi növekedést a társadalom egészének átlagos IQ-jában.¹³³ Így minden vizsgálat esetében egyenként meg tudtam becsülni, mennyi lehetett akkor az egész népesség átlagos pontszáma, amikor a kutatást elvégezték. Végül ezeknek az értékeknek az átlagát vettem, és így az jött ki, hogy amíg a rendelkezésünkre álló adatok szerint – mint már tudjuk – a zsidók IQ-ja 103,5 volt, addig a teljes népességé 103,2-nek adódik az előbb ismertetett módszerrel. Tehát, ha a leggondosabb becslést elvégezzük, ami kitelik tőlem, azt kapjuk, hogy a zsidók IQ-ja egyáltalán nem magasodott toronyként a többieké fölé 1945 előtt, hanem – tekintetbe véve, hogy csak durva becslést tudtunk végezni – voltaképpen ugyanannyi volt, mint a nem zsidóké.

Összegezve, ha a zsidók 1945 előtti intelligenciaszintjéről tényleg sikerült minden adatot megtalálnunk, és valóban nem végeztek erről akkoriban felmérést – a magyar próbálkozásokat és a szovjet vállalkozást leszámítva – az Egyesült Államokon és Londonon kívül, és még elég kitartó filológusnak is bizonyultam, amikor a régi tesztek normáinak születési és módosítási időpontjai után nyomoztam, akkor azt a tételt a múltbeli zsidó IQ-ról, amit Charles Murray úgy fogalmazott meg, hogy „a zsidók IQ-tesztje, mióta az első méréseket elvégezték körükben, szokatlanul magas intelligenciaszintet mutat”, semmi sem támasztja alá.¹³⁴ A fennmaradt nyomokból az rajzolódik ki, hogy a zsidók a második világháború végéig elvégzett kutatásokban sokszor állhattak a dobogó legfelső fokára, de legalább annyiszor nem jött össze nekik, és az IQ-juk nem

tért el érdemlegesen az átlagtól. Úgy látszik, a zsidók IQ-jának jelenéről kialakított kép nem terjeszthető ki a múltra.

HIVATKOZOTT IRODALOM

- A. C. 1932: Z. J. Dizik et E. S. Loubina: La langue maternelle dans les examens par tests. *L'année psychologique*, 33. 892–893.
- ARSENIAN, Seth 1937: *Bilingualism and Mental Development. A Study of Intelligence and the Social Background of the Bilingual Children in New York City*. Teachers College, Columbia University, New York
- BAINTNER Károly 2019: *Gének és kisebbségek. Még mindig tabu téma?* Budapest, Baintner Károly
- BAGYÓ János 1920a: A kis Olaj Judit vizsgálja. Egy kislány látogatása Az Ujság szerkesztőségében. *Az Ujság*, 18. 209. 2.
- BAGYÓ János 1920b: Olaj Judit eset a nemzeti gyűlésen. Néhány őszinte szó a tanárokról. *Az Ujság*, 18. 210. 1–2.
- BAILEY, Pearce 1922: A Contribution to Mental Pathology of Races in the United States. *Archives of Neurology and Psychiatry*, 7. 2. 183–201.
- BALLAI Károly 1929: *A magyar gyermek eredeti mérések és lélektani adatok alapján*. Budapest, Magyar Gyermektanulmányi Társaság
- BERE, May 1924: *A Comparative Study of Mental Capacity of Children of Foreign Parentage*. New York, Teachers College, Columbia University (*Contributions to Education*)
- BERRY, Charles S. 1922: The Classification by Tests of Intelligence of Ten Thousand First-Grade Pupils. *Journal of Educational Research*, 6. 3. 185–203.
- BOND, Gladys Helen 1930: *A Study in Comparison of the Art Abilities of Children of Various Nationalities*. Los Angeles, University of Southern California (Unpublished thesis.)
- BRIGHAM, Carl C. 1923: *A Study of American Intelligence*. Princeton – London – Oxford, Princeton University Press
- BRILL, Moshe 1936: Studies of Jewish and Non-Jewish Intelligence. *Journal of Educational Psychology*, 27. 332–352.
- BROWN, Fred 1944: A Comparative Study of the Intelligence of Jewish and Scandinavian Kindergarten Children. *Pedagogical Seminary and Journal of Genetic Psychology*, 64. 1. 67–92.
- BÜCHLER Hugó 1913: Az intelligencia vizsgálata. Binet-Simon módszerének ismertetése. *Izraelita Tanügyi Értesítő*, 38. 11. 453–459.

- BYRNS, Ruth 1936: Intelligence and Nationality of Wisconsin School Children. *The Journal of Social Psychology*, 7. 4. 455–470.
- CATTELL, Raymond B. – FEINGOLD, S. Norman – SARASON, Seymour B. 1941: A Culture-Free Intelligence Test: II. Evaluation of Cultural Influence on Test Performance. *The Journal of Educational Psychology*, 32. 2. 81–100.
- CLARK, Edward L. 1949: Motivation of Jewish Students. *Journal of Social Psychology*, 29. 1. 113–117.
- COCHRAN, Gregory – HARDY, Jason – HARPENDING, Henry 2006: Natural History of Ashkenazi Intelligence. *Journal of Biosocial Science*, 38. 5. 659–693.
- COCHRAN, Gregory – HARPENDING, Henry 2009: *The 10,000 Year Explosion. How Civilization Accelerated Human Evolution*. New York, Basic Books
- COHEN, Irma Henriette Loeb 1926: *Comparative Intelligence of Jews*. Columbus, Ohio State University (Unpublished thesis.)
- CZEIZEL Endre 1990: *A magyarság genetikája*. Debrecen, Csokonai
- DAVIES, Mary – HUGHES, Alejandro G. 1927: An Investigation into Comparative Intelligence and Attainments of Jew and Non-Jewish School Children. *British Journal of Psychology*, 18. 2. 134–146.
- DEARBORN, Walter Fenno 1924: Repeated Measurements of the Physical and Mental Development of School Children. *School and Society*, 20. 515–518.
- DEARBORN, Walter Fenno 1928: *Intelligence Tests. Their Significance for School and Society*. Boston – Cambridge, Houghton Mifflin Company – The Riverside Press
- DELZELL, Darcie A. P. – POLIAK, Cathy D. 2013: Karl Pearson and Eugenics: Personal Opinions and Scientific Rigor. *Science and Engineering Ethics*, 19. 3. 1057–1070.
- DONÁTH Péter 2007: *Adalékok Nagy László pályájához. 1918–1922*. Budapest, Trezor
- DRASKOVITS Pál 1937a: Lélektani vizsgálatok a népiskolából a középiskolába lépő tanulók képességeinek megállapítására. *A Gyermek és az Ifjúság*, 29. 7–10. 52–70.
- DRASKOVITS Pál 1937b: *Terman próbáinak magyarázata*. Szeged, Szegedi Ferencz József-Tudományegyetem Pedagógiai-Lélektani Intézete (Közlemények a Szegedi Ferencz József-Tudományegyetem Pedagógiai-Lélektani Intézetéből, 14.)
- DROZDY Gyula, idősebb 1884: A zsidó boltosok egyik mintaképe. *Budapesti Néplap*, 2. 61. 2.
- DROZDY Gyula, ifjabb 1937: A gyermek intelligenciájának vizsgálata. *Néptanítók Lapja és Népművelési Tájékoztató*, 68. 18. 702–706.
- ENDELMAN, Todd M. 2018: The Jewish Health Organization of Great Britain in the East End of London. 1923–1946. In: HOLMES, Colin – KERSHEN, Anne J. (eds.): *An East End Legacy. Essays in Memory of William J. Fishman*. London – New York, Routledge (*Routledge Studies in Radical History and Politics*) 46–69.
- ERŐS Ferenc 2015: A nemzetpolitikai lélektantól a tudományos fajelméletig. A magyar pszichológia történetének szürke zónája. *Socio.hu*, 5. 2. 67–85.
- ESTABROOKS, George Hoben 1928: The Relation between Cranial Capacity, Relative Cranial Capacity and Intelligence in School Children. *Journal of Applied Psychology*, 12. 5. 524–529.
- EYSENCK, Hans J. – KAMIN, Leon 1981: *Intelligence: the Battle for Mind*. London – Basingstoke, Palgrave Macmillan
- ÉLTES Mátyás 1914a: *A gyermeki intelligencia vizsgálata*. Budapest, Athenaeum
- ÉLTES Mátyás 1914b: A Binet–Simon-féle intelligenciavizsgálat eredménye magyar gyerekeken. [Előadás és vita.] *A Gyermek*, 8. 4. 257–274.
- ÉLTES Mátyás 1916a: A gyermeki intelligencia vizsgálatának részletes eredményei. *Magyar Paedagógia*, 25. 6–7. 315–332.
- FEINGOLD, Gustave A. 1924: Intelligence of the First Generation of Immigrant Groups. A Study and a Critique. *Journal of Educational Psychology*, 15. 2. 65–82.
- FIRBÁS Oszkár (szerk.) 1937: *A Szegedi M. Kir. Allami Baross Gábor Gimnázium (III. osztály reál-gimnázium, IV-VIII. osztály reáliskola) LXXXVI. évi értesítője az 1936–37. tanévről*. Szeged, Szegedi Magyar Királyi Állami Baross Gábor Gimnázium
- FLYNN, James R. 1984: The Mean IQ of Americans: Massive Gains 1932 to 1978. *Psychological Bulletin*, 95. 1. 29–51.
- FLYNN, James R. 2007: *What is Intelligence? Beyond the Flynn Effect*. Cambridge – New York, Cambridge University Press
- FRANZBLAU, Abraham Norman 1934: *Religious Belief and Character Among Jewish Adolescents*. New York, Columbia University, Teachers College
- FRIM Jakab 1884: *A hülyeség és a hülyeintézetek különös tekintettel Magyarországon hülyéire. Segélyszózat a magyar nemzethez a nyomorultak legelbágyottabbjai érdekében*. Budapest, Posner Károly Lajos
- FUKUDA, Tonan 1925: A Survey of the Intelligence and Environment of School Children. *American Journal of Psychology*, 36. 1. 124–139.
- GARRETT, Henry E. – SCHNECK, Matthew R. 1933: *Psychological Tests, Methods, and Results*. New York

- London, Harper & Brothers (*A Group of Books in Psychology*)
- GELB, Steven A. 1986: Henry H. Goddard and the Immigrants, 1910–1917: The Studies and Their Social Context. *Journal of the History of Behavioral Sciences*, 22. 324–332.
- GODDARD, Henry H. 1917: Mental Tests and the Immigrant. *The Journal of Delinquency*, 2. 5. 243–277.
- GOODENOUGH, Florence L. 1926: Racial Differences in the Intelligence of School Children. *Journal of Experimental Psychology*, 9. 5. 388–397.
- GOULD, Stephen Jay 1999: *Az elméricskél ember*. Lakatos Krisztina et al. ford. Budapest, Typotex (*Test és lélek*)
- GRAHAM, Virginia Taylor 1926: The Intelligence of Italian and Jewish Children in the Habit Clinics of the Massachusetts Division of Mental Hygiene. *The Journal of Abnormal and Social Psychology*, 20. 4. 371–376.
- Haggerty Intelligence Examination Delta 2 1929: *Haggerty Intelligence Examination Delta 2. Manual of Directions*. Yonkers-on-Hudson – Chicago, World Book Company
- HALÁSZ László 2011a: A zsidó (meg más) intellektus. *Szombat*, (<https://www.szombat.org/politika/4159-a-zsido-meg-mas-intellektus> – utolsó letöltés: 2019. december 25.)
- HALÁSZ László 2011b: A zsidó (meg más) intellektus II. *Szombat*, (<https://www.szombat.org/politika/4190-a-zsido-meg-mas-intellektus-ii> – utolsó letöltés: 2019. december 25.)
- HARTSHORNE, Hugh – MAY, Mark A. 1928a: *Studies in Deceit. Book One. General Methods and Results*. New York, The Macmillan Company (*Studies in the Nature of the Character*, 1.)
- HARTSHORNE, Hugh – MAY, Mark A. 1928b: *Studies in Deceit. Book Two. Statistical Methods and Results*. New York, The Macmillan Company (*Studies in the Nature of Character*, 1.)
- HATCH, Augusta Wallis 1939: *An Investigation of a Group of Pupils of Superior Mental Ability in a Senior High School*. Los Angeles, University of Southern California (Unpublished thesis.)
- HELD, Omar C. 1941: A Comparative Study of the Performance of Jewish and Gentile College Students on the American Council Psychological Examination. *The Journal of Social Psychology*, 13. 2. 407–411.
- HERRNSTEIN, Richard J. – MURRAY, Charles 1994: *The Bell Curve. Intelligence and Class Structure in American Life*. New York – London – Toronto – Sidney – Tokyo – Singapore, Free Press
- HILDRETH, Gertrude Howell 1925: *The Resemblance of Siblings in Intelligence and Achievement*. New York, Columbia University, Teachers College
- HIRSCH, Nathaniel D. Mttron 1926: *A Study of Natio-Racial Mental Differences*. Worcester, Clark University (*Genetic Psychology Monographs*)
- HOFFMAN, Moses N. H. 1934: *The Measurement of Bilingual Background*. New York, Bureau of Publications, Teachers College, Columbia University (*Contributions to Education*, 623.)
- HOLLINGWORTH, Leta S. 1926: *Gifted Children. Their Nature and Nurture*. New York, The Macmillan Company
- HUGHES, Alejandro G. 1928: Jews and Gentiles. Their Intellectual and Temperamental Differences. *The Eugenics Review*, 20. 2. 89–94.
- Istóczy mint védő 1884: Istóczy mint védő. Antiszemita sajtópör. *Budapesti Hírlap*, 4. 346. 2. (melléklet)
- JACOBS, Joseph 1891 [1886]: The Comparative Distribution of Jewish Ability. In: Uő.: *Studies in Jewish Statistics. Social, Vital and Anthropometric*. London, D. Nutt, XLI–LXIX.
- Járasköri gyűlés... 1937: Járasköri gyűlés és tanügyi kiállítás Vácott. *Néptanítók Lapja és Népművelési Tájékoztató*, 70. 23. 918–919.
- JORDAN, Riverda Harding 1921: *Nationality and School Progress. A Study in Americanization*. Bloomington, Public School Publishing Company (*School and Home Education Monographs*, 4.)
- KELÉNYI Ferenc 1975: A soproni óvónőképzés a felszabadulástól napjainkig. I. rész. *Soproni Szemle*, 29. 3. 193–208.
- KEPHART, William M. 1949: What Is the Position of Jewish Economy in the United States? *Social Forces*, 28. 2. 153–164.
- KOVÁCS Kristóf 2002: Arthur Jensen és az IQ-vita 1969-től 2000-ig. In: VAJDA Zsuzsanna (szerk.): *Az intelligencia és az IQ-vita*. Budapest, Akadémiai, 5–38.
- LADD, Margaret Rhoads 1933: *The Relation of Social, Economic, and Personality Characteristics to Reading Ability*. New York, Columbia University, Teachers College
- LAKATOS László 2008: Biológiai imperializmus. In: Némédi Dénes (szerk.): *Modern szociológiai paradigmák*. Budapest, Napvilág, 157–202.
- LEROY-BEAULIEU, Anatole 1893: A zsidóság és az antisemita áramlat. Harmadik [helyesen: második] közlemény. (Ford.: S[IMONYI] J[enő].) *Budapesti Szemle* 76. 203. 202–255.
- LIMA, Margaret 1928: Racial Differences in Intelligence in Minnesota. *The Journal of Abnormal and Social Psychology*, 23 1. 68–71.

- LITHAUER, Dona B. – KLINEBERG, Otto 1933: A Study of the Variation in IQ of a Group of Dependent Children in Institution and Foster Home. *Pedagogical Seminary and Journal of Genetic Psychology*, 42. 1. 236–242.
- LUCKEY, Bertha M. 1925: Racial Differences in Mental Ability. *The Scientific Monthly*, 20. 3. 245–248.
- LYNN, Richard 2011: *The Chosen People. A Study of Jewish Intelligence and Achievement*. Augusta, Washington Summit Publishers, 2011.
- LYNN, Richard 2013: Who Discovered the Flynn Effect? A Review of Early Studies of the Secular Increase of Intelligence. *Intelligence*, 41. 6. 765–769.
- MACDONALD, Kevin 2002: *A People That Shall Dwell Alone. Judaism as a Group Evolutionary Strategy, with Diaspora Peoples*. San Jose – New York – Lincoln – Shanghai, Writers Club Press
- MALÁN Mihály 1926: A tehetséges és gyöngétehetségű gyermekek arányszáma az egyes társadalmi osztályokban. *A Cél*, 16. 6. 184–189.
- MALLER, Julius B. 1931: Studies in the Intelligence of Young Jews. *Journal of Jewish Education*, 3. 1. 29–39.
- MALLER, Julius B. 1933: Vital Indices and Their Relation to Social Factors. A Study of the 310 Areas of New York City with Reference to Birth Rate, Death Rate, Juvenile Delinquency, School Progress and Intelligence. *Human Biology*, 5. 1. 94–121.
- MITCHELL, David 1924: Psychological Examination of Pre-School Age Children: A Demonstration of the Classification of Children According to Ability. *Pedagogical Seminary*, 31. 2. 108–146.
- MURDOCH, Katharine 1920: A Study of Race Differences in New York City. *School and Society*, 11. 266. 147–150.
- MURDOCH, Katharine – MADDOW, Doris – BERG, Nettie Lesser 1928: *A Study of the Relation between Intelligence and the Acquisition of English*. In: Whipple, Guy Montrose (ed.): *The Twenty-Seventh Yearbook of the National Society for the Study of Education. Nature and Nurture. Part I. Their Influence Upon Intelligence*. Bloomington, Public School Publishing Company, 343–353.
- MURRAY, Charles 2007: A zsidó géniusz. *Valóság*, 50. 9. 120–128.
- NAGY Endre, ifj. 1931: A szellemi tulajdonságok is alá vannak vetve az örökléstan törvényeinek. Henry Goddard, a világhírű amerikai pszichológus Budapestre érkezett. *Ujság*, 7. 92. 5–6.
- NAGY László 1912: Iskolásgyermekek értelmiségének vizsgálata. *A Gyermekek*, 6. 2. 89–91.
- NAGY László 1915: *A háború és a gyermek lelke. Adatok a gyermek értelmi, érzelmi és erkölcsi fejlődéséhez*. Budapest, Magyar Gyermektanulmányi Társaság (*Gyermektanulmányi könyvtár*, 5.)
- NAGY László 1917: A gyermek lelki fejlődésének típusai az iskolák szerint. *A Gyermekek*, 14. 3–4. 145–157.
- NAGY László 1920: A zsidó gyermekek értelmisége és fejlődése. *Néptantók Lapja*, 53. (1920) 40–43. 17–18.
- NARDI, Noah 1948: Studies in Intelligence of Jewish Children. *Journal of Jewish Education*, 19. 3. 41–51.
- National Intelligence Tests* 1929: *National Intelligence Tests. Manual for Directions for Scale A*. Yonkers-on-Hudson – Chicago, World Book Company
- Nemzetgyűlési napló* 1920: *Az 1920. évi február hó 16-ára hirdetett nemzetgyűlés naplója. V. kötet*. Budapest, Athenaeum
- NISBETT, Richard E. 2009: *Intelligence and How to Get It? Why Schools and Cultures Count?* New York – London, W. W. Norton & Company
- NISBETT, Richard E. – ARONSON, Joshua – BLAIR, Clancy – DICKENS, William – FLYNN, James – HALPERN, Diane F. – TURKHEIMER, Erik 2012: Intelligence. New Findings and Theoretical Developments. *American Psychologist*, 67. 2. 130–159.
- Otis Group Intelligence Scale* 1929: *Otis Group Intelligence Scale. Manual of Directions for Primary Examination*. Yonkers-on-Hudson – Chicago, World Book Company
- PATAI, Raphael – PATAI WING, Jennifer 1975: *The Myth of the Jewish Race*. Detroit, Wayne State University Press
- PEARSON, E. S. 1938: Karl Pearson: An Appreciation of some Aspects of his Life and Work. Part II: 1906–1936. *Biometrika*, 29. 3–4. 161–248.
- PEARSON, Karl – MOUL, Margarete 1925a: The Problem of Alien Immigration into Great Britain, Illustrated by an Examination of Russian and Polish Jewish Children. Part II. *Annals of Eugenics*, 1. 2. 56–127.
- PEARSON, Karl – MOUL, Margarete 1925b: The Problem of Alien Immigration into Great Britain, Illustrated by an Examination of Russian and Polish Jewish Children. Part I. *Annals of Eugenics*, 1. 1. 5–53.
- PÉTER László 1989: *A szegei főreáliskola, elődei és utódai*. Szeged, Móra Ferenc Múzeum, (*Szegedi Művelődéstörténetéből*, 7.)
- PINKER, Steven 2006: Groups and Genes. The Lessons of the Ashkenazim. *The New Republic*

- (<https://newrepublic.com/article/77727/groups-and-genes> – utolsó letöltés: 2020. január 05.)
- PINTNER, Rudolph 1930: Intelligence Tests. *Psychological Bulletin*, 27. 6. 431–457.
- PINTNER, Rudolph 1931: *Intelligence Testing. Methods and Results*. New York, Harry Holt and Company
- PINTNER, Rudolph – KELLER, Ruth 1922: Intelligence Tests of Foreign Children. *Journal of Educational Psychology*, 13. 4. 214–222.
- PINTNER, Rudolph – ARSENIAN, Seth 1937: The Relation of Bilingualism to Verbal Intelligence and School Adjustment. *The Journal of Educational Research*, 31. 4. 255–263.
- PINTNER, Rudolph – MALLER, J. B. 1937: Month of Birth and Average Intelligence among Different Ethnic Groups. *Pedagogical Seminary and Journal of Genetic Psychology*, 50. 1. 91–107.
- RÉTI Lenke 1936: A vidéki és fővárosi gyermekek lelki fejlődésének összehasonlítása logikai emlékezetvizsgálatok alapján. In: CSER János (szerk.): *Korzerű magyar lélektani és nevelésügyi tanulmányok*. Budapest, Fővárosi Pedagógiai Szeminárium Lélektani Laboratórium (Közlemények a Fővárosi Pedagógiai Szeminárium Lélektani Laboratóriumából, 1.) 141–156.
- RIGG, Melvin 1928: Some Further Data on the Language Handicap. *Journal of Educational Psychology*, 19. 4. 252–256.
- RUMYANECK, Judah 1931: The Comparative Psychology of Jews and Non-Jews: a Survey of the Literature. *British Journal of Psychology. General Section*, 21. 4. 404–426.
- SCHAFFER, Gavin 2008: Assets or 'Aliens'? Race Science and the Analysis of Jewish Intelligence in Inter-war Britain. *Patterns of Prejudice*, 42. 2. 191–207.
- SCHEIBNER, Otto 1916: Über die Begabung jüdischer Schüler. *Zeitschrift für Pädagogische Psychologie und Experimentelle Pädagogik*, 17. 5. 332–335.
- SCHILLER, Belle 1934: *Verbal Numerical and Spatial Abilities of Young Children*. New York, Columbia University (*Archives of Psychology*, 161.)
- SEAGO, Dorothy Wilson – Koldin, Theresa Shulkin 1925: A Comparative Study of the Mental Capacity of Sixth Grade Jewish and Italian Children. *School and Society*, 22. 564–568.
- SELIGMAN, Daniel 1992: *A Question of Intelligence. The IQ Debate in America*. New York, Birch Lane Press
- SHELDON, Paul M. 1954: The Families of Highly Gifted Children. *Marriage and Family Living*, 16. 1. 59–60, 67.
- SHUEY, Audrey M. 1942: Differences in Performance of Jewish and Non-Jewish Students on the American Council Psychological Examination. *The Journal of Social Psychology*, 15. 2. 221–243.
- SNYDERMAN, Mark – HERRNSTEIN, Richard J. 1983: Intelligence Tests and the Immigration Act of 1924. *American Psychologist*, 38. 9. 986–995.
- SPERLING, Abraham P. 1942: A Comparison between Jews and Non-Jews Respect to Several Traits of Personality. *Journal of Applied Psychology*, 26. 6. 828–840.
- SOWELL, Thomas 1978: Race and I.Q. Reconsidered. In: Uő. (ed.) *American Ethnic Groups*. Washington, The Urban Institute, 203–238.
- STORFER, Miles D. 1990: *Intelligence and Giftedness. The Contributions of Heredity and Early Environment*. San Francisco – Oxford, Jossey-Bass Publishers
- STRONG, Edward K. – BELL, Reginald – BOND, Gladys Helen – CAMPBELLE, Malcolm A. – LEWERENZ, Alfred S. – MISAKI, H. K. 1933: *Vocational Aptitudes of Second-Generation Japanese in the United States*. Stanford – London – Oxford, Stanford University Press – Humphrey Milford – Oxford University Press
- SZELIÁNSZKY Ferenc 1938a: Intelligencia és iskolai teljesítmény. Egy osztályban végzett neveléstanári hibakutatás kiegészítő vizsgálatai. In: FIRBAS Oszkár (szerk.): *A Szegedi M. Kir. Állami Baross Gábor Gimnázium (IV. osztály reál-gimnázium, V–VIII. osztály reáliskola) LXXXVII. évfolyamának az 1937–38. tanévről*. Szeged, Szegedi Magyar Királyi Állami Baross Gábor Gimnázium, 14–35.
- SZELIÁNSZKY Ferenc 1938b: *A hibakutatás nevelés-lélektani problémái. 1. rész: A hibakutatás nevelés-lélektani alapvetése. 2. rész: Mennyiség-tani hibavizsgálatok egy osztályban*. Szeged, Szegedi Ferencz József-Tudományegyetem Pedagógiai-Lélektani Intézete (Közlemények a Szegedi Ferencz József-Tudományegyetem Pedagógiai-Lélektani Intézetéből, 26.)
- Terman Group Test of Mental Ability* é. n.: *Terman Group Test of Mental Ability. Manual of Directions*. Yonkers-on-Hudson, World Book Company
- TERMAN, Lewis M. 1926: *Genetic Studies of Genius. Volume I. Mental and Physical Traits of Thousand Gifted Children*. Stanford, Stanford University Press
- The Children of Immigrants in Schools* 1911: *The Children of Immigrants in Schools. Volume I*. Washington, Government Printing Office (Reports of the Immigration Commission)

- Two Immigrants out of Five Feeble-minded* 1917: Two Immigrants out of Five Feeble-minded. *Survey*, 38. 9. 528–529.
- VAJDA Zsuzsanna 2016: Pszichometria Magyarországon a 20. század első felében. *Pedagógia-történeti Szemle*, 2. 1–2. 1–22.
- VAN DENBURG, Joseph King 1911: *Causes of the Elimination of Students in Public Secondary Schools of New York City*. New York, Columbia University, Teachers College, 1911. (*Contributions to Education*, 47.)
- WAITE H. 1911: The Teacher's Estimation of the General Intelligence of School Children. *Biometrika*, 8. 1–2. 79–93.
- WEINTROB, Joseph – WEINTROB, Raleigh 1912: The Influence of Environment on Mental Ability as Shown by Binet-Simon Tests. *The Journal of Educational Psychology*, 3. 10. 577–583.
- WESZPRÉMY Kálmán 1907: *A magyarországi zsidóságról. I. A magyarországi zsidók statisztikája*. Debreczen, [Csáthy Ferencz]
- WEYL, Nathaniel 1966: *The Creative Elite in America*. Washington, Public Affairs Press
- WEYL, Nathaniel 1989: *The Geography of American Achievement*. Washington, Scott-Townsend Publishers
- WEYL, Nathaniel – POSSONY, Stefan T. 1963: *The Geography of Intellect*. Chicago, Henry Regnery Company
- WINCH, W. H. 1930: Christian and Jewish Children in East-End Elementary Schools. Some Comparative Mental Characteristics in Relation to Race and Social Class. *British Journal of Psychology*, 20. 3. 261–273.
- WINKLER, Helen – SACHS, Elinor 1917: Testing Immigrants. *Survey*, 39. (1917) 10. 152–153.
- WITTY, Paul A. – LEHMAN, Harvey C. 1930: Racial Differences: The Dogma of Superiority. *The Journal of Social Psychology*, 1. 3. 394–418.
- YERKES, Robert M. (ed.) 1921: *Psychological Examining in the United States Army*. Washington, Government Printing Office (*Memoirs of the National Academy of Sciences*, 15.)
- YERKES, Robert M. – BRIDGES, James W. – HARDWICK, Rose S. 1915: *A Point Scale to Measuring Mental Ability*. Baltimore, Warwick & York (*Monographs of the Psychopathic Hospital*, 1.)
- ZENDERLAND, Leila 1998: *Measuring Minds. Henry Herbert Goddard and the Origins of American Intelligence Testing*. Cambridge – New York – Melbourne, Cambridge University Press (*Cambridge Studies in the History of Psychology*)
- JEGYZETEK
- 1 A vitára és előzményeire röviden lásd LAKATOS László 2008: 169–177.
 - 2 KOVÁCS Kristóf (2002: 6.) foglalja össze így a könyvet.
 - 3 HERRNSTEIN, Ian – MURRAY, Charles 1994: 275.
 - 4 MURRAY, Charles 2007.
 - 5 HERRNSTEIN, Ian – MURRAY, Charles 1994: 275. – Ugyanezt írja EYSENCK, Hans J. – KAMIN, Leon 1981: 77.; COCHRAN, Gregory – HARDY, Jason – HARPENDING, Henry 2006: 660–661.; COCHRAN, Gregory – HARPENDING, Henry 2009: 188.
 - 6 MURRAY, Charles 2007: 122.
 - 7 PINKER, Steven 2006., NISBETT, Richard 2009: 172., COCHRAN, Gregory – HARDY, Jason – HARPENDING, Henry 2006: 661, COCHRAN, Gregory – HARPENDING, Henry 2009: 188, MACDONALD, Kevin 2002: 190.
 - 8 CZEIZEL Endre 1990: 169, BAINTRNER Károly 2009: 85, 113, HALÁSZ László 2011a, 2011b.
 - 9 A holokauszt előtti időszakból is vannak adatok a zsidóknak a magas IQ-júak közti arányáról. Lewis M. TERMAN (1926: 55–56.) az 1920-as években azt találta 135-nél magasabb IQ-jú kaliforniai iskolásokat vizsgálva, hogy a zsidó származású gyerekek kétszer akkora eséllyel kerültek be a vizsgálatba, azaz minősültek tehetségnek, mint a többiek. Leta S. HOLLINGWORTH (1926: 70–71.) New Yorkban hat gyereket lelt 180 feletti IQ-val, és közülük három zsidó származású volt. Ezzel szemben Augusta WALLIS HATCH (1939: 4.; 33) kutatása arra jutott, hogy egy Los Angeles-i középiskolában a tanulók 28%-a volt zsidó, viszont ugyanitt a legalább 125-ös IQ-jú diákoknak csak 23%-a.
 - 10 SHELDON, Paul M. 1954: 67. – Murray és mások 24 zsidó kiemelkedően magas IQ-jú New York-i gyermekről írnak. A hiba forrása minden bizonnyal STORFER, Miles D. 1990: 320.
 - 11 MURRAY, Charles 2007: 122.; 124.
 - 12 MURRAY, Charles 2007: 121–122.
 - 13 Például JACOBS, Joseph 1891 [1886]: LV.; LEROY-BEAULIEU, Anatole 1893: 203.
 - 14 Lásd például WEYL, Nathaniel 1966: 92–193, WEYL, Nathaniel 1989: 130–158.
 - 15 WEYL, Nathaniel – POSSONY, Stefan T. 1963: 162–164.
 - 16 PATAI, Raphael – PATAI Wing, Jennifer 1975: 146–149.
 - 17 COCHRAN, Gregory – HARDY, Jason – Harpending, Henry 2006: 661.
 - 18 HERRNSTEIN, Ian – MURRAY, Charles 1994: 717.
 - 19 STORFER, Miles D. 1990: 313–321.
 - 20 WEYL, Nathaniel – POSSONY, Stefan T. 1963: 162–164.
 - 21 COCHRAN, Gregory – HARDY, Jason – HARPENDING, Henry 2006: 661.
 - 22 PATAI, Raphael – PATAI WING, Jennifer 1975: 146–149.
 - 23 LYNN, Richard 2011: 75–78, 98–99, 152–157, 273–282, 316.
 - 24 Kivéve, ha a kutatásban nem szerepeltek nem zsidó fehérek.
 - 25 PINTNER, Rudolph – KELLER, Ruth 1922: 215.
 - 26 JORDAN, Riverda Harding 1921: 19–31, 70–71.
 - 27 BERE, May 1924: 13–15, 38.
 - 28 Lásd SEAGO, Dorothy Wilson – KOLDIN, Theresa Shul-

- kin 1925, illetve PINTNER, Rudolph – MALLER, J. B. 1937: 96, 99.
- ²⁹ ESTABROOKS, George Hoben 1928: 526.
- ³⁰ JORDAN, Riverda Harding 1921: 70–71.
- ³¹ PINTNER, Rudolph – KELLER, Ruth 1922: 214–215, SEAGO, Dorothy Wilson – KOLDIN, Theresa Shulkin 1925: 565–566, GOODENOUGH, Florence L. 1926: 393–395, RIGG, Melvin 1928: 254, BROWN, Fred 1944: 75.
- ³² SEAGO, Dorothy Wilson – KOLDIN, Theresa Shulkin 1925: 566.
- ³³ A. C. 1932. – Az eredeti tanulmányt nem sikerült megszerezniem. A nyomozásban nyújtott segítségéért köszönettel tartozom Filippov Szergejnek.
- ³⁴ A magyar pszichometriai hagyományra lásd VAJDA Zsuzsanna 2016. A magyar pszichológia történetében a faji gondolkodásra lásd ERŐS Ferenc 2015. A zsidó IQ magyarországi mérésének története után kutatva egyetlen kutatási eredményt találtam, ami nem a zsidók, hanem más magyarországi kisebbség, nevezetesen a németek tehetségéről szól (RÉTI Lenke 1936: 143.; 155–156.).
- ³⁵ FRIM Jakab 1884: 84–91.; melléklet, WESZPRÉMY Kálmán 1907: 69, MALÁN Mihály 1926.
- ³⁶ BÜCHLER Hugó 1913.
- ³⁷ ÉLTES Mátyás 1914a.
- ³⁸ ÉLTES Mátyás 1916a: 332.
- ³⁹ ÉLTES Mátyás 1914b: 273.
- ⁴⁰ Az ügyre lásd DONÁTH Péter 2007: 72–74.
- ⁴¹ KENYERES Ágnes 1981: 165–166.
- ⁴² Álláspontjára a zsidókérdés-vitában lásd DROZDY Győző 1919.
- ⁴³ DROZDY Gyula, id. 1884.; *Itóczy mint védő* 1884.
- ⁴⁴ *Nemzetgyűlési napló* 1920: 142–145.; 204–212.
- ⁴⁵ DROZDY Gyula, ifj. 1937.
- ⁴⁶ *Nemzetgyűlési napló* 1920: 208–209.; BAGYÓ János 1920a.; BAGYÓ János 1920b: 1.
- ⁴⁷ *Nemzetgyűlési napló* 1920: 143.
- ⁴⁸ NAGY László 1917. Lásd még NAGY László 1915: 41–59.
- ⁴⁹ Nagy Lászlónak ugyanezt a tanulmányát a magyar gyermek értelmi működésében megnyilvánuló „faji elemek” feltárásaként ismertette BALLAI Károly 1929: 75–78.
- ⁵⁰ YERKES, Robert M. – BRIDGES, James W. – HARDWICK, Rose S. 1915: 83–86.; WEINTROB, Joseph – WEINTROB, Raleigh 1912. – Ezeket Nagy minden bizonnyal nem olvasta, hanem csak az IQ névre hallgatató mutató ötletgazdájának, William Sternnek egy szerkesztői lábjegyzetéből (SCHEIBNER, Otto 1916: 335.) ismerte.
- ⁵¹ NAGY László 1920.
- ⁵² *Járasköri gyűlés...* 1937: 918.
- ⁵³ KELÉNYI Ferenc 1975: 199.
- ⁵⁴ DRASKOVITS Pál 1937a.
- ⁵⁵ SZELIÁNSZKY Ferenc 1938a: 17.
- ⁵⁶ DRASKOVITS Pál 1937b.
- ⁵⁷ SZELIÁNSZKY Ferenc 1938a: 18.
- ⁵⁸ SZELIÁNSZKY Ferenc 1938a: 26.
- ⁵⁹ SZELIÁNSZKY Ferenc 1938b: 71.
- ⁶⁰ PÉTER László 1989: 42–43.
- ⁶¹ FIRBÁS Oszkár 1937: 78–79.
- ⁶² MURRAY, Charles 2007: 122.
- ⁶³ NISBETT, Richard E. et al. 2012: 144, 148.
- ⁶⁴ Az egyik kutatás Detroit összes olyan gyermekét tesztelte, aki az első elemi osztályba lépett (BERRY, Charles S. 1922: 186.). Ruth BYRNS (1936: 455.) Wisconsin állam több mint 133 ezer másodikos és negyedikes középiskolásának eredményeit dolgozta fel.
- ⁶⁵ Maguk a kortársak is felismerték, hogy a zsidó intelligenciakutatások reprezentativitásával baj van: BRILL, Moshe 1936, RUMYANECK, Judah 1931: 423.
- ⁶⁶ NAGY Endre 1931.
- ⁶⁷ GODDARD, Henry H. 1917: 244–252.
- ⁶⁸ *Two Immigrants out of Five Feeble-minded* 1917.
- ⁶⁹ GODDARD, Henry H. 1917: 243–244.; 271. Lásd még GELB, Stephen A. 1986: 328.
- ⁷⁰ GODDARD, Henry H. 1917. – A vizsgálat módszertanára lásd még GOULD, Stephen Jay 1999: 172–175.; ZENDERLAND, Leila 1998: 261–281.
- ⁷¹ Ekkoriban a többi, gyenge értelmi képességűekre vonatkozó amerikai vizsgálat ellentmondásos eredményeket produkált a zsidók érintettségéről. Az első világháborúban az amerikai hadsereg neuropszichiátriai statisztikája szerint csak a skót és walesi eredetű szolgáltra jelentkezők közül szűrtek ki kisebb arányban szellemi fogyatékosokat, mint a zsidók közül (BAILEY, Pearce 1922: 197.). Egy nagyszabású felmérés 1910-ben a külföldön született zsidó apák iskolás gyermekei között valamivel nagyobb arányban talált retardáltakat, mint az összes külföldön született apa gyerekei között. Ezek a gyerekek abban az értelemben voltak visszamaradottak, hogy legalább két évvel idősebbek voltak annál, mint ahány évesen szokásos volt elvégezni azt az iskolai évfolyamot, amelyre jártak (*The Children of Immigrants in Schools* 1911: 31.).
- ⁷² WINKLER, Helen – SACHS, Elinor 1917.; PINTNER, Rudolph 1931: 463–464.
- ⁷³ YERKES, Robert M. 1921: 693–699. – Az USA hadseregében végzett tömegtesztelésre lásd GOULD, Stephen Jay 1999: 199–227.; ZENDERLAND, Leila 1998: 281–294.
- ⁷⁴ BRIGHAM, Carl C. 1923: 84–181. – Brigham munkájának elemzésére lásd GOULD, Stephen Jay 1999: 228–236.; KAMIN, Leon J. 1974: 36–39.
- ⁷⁵ BRIGHAM, Carl C. 1923: 189–190. – Ugyanezzel a logikával a zsidókat kedvező színben is fel lehetett tüntetni: Joseph King VAN DENBURG (1911: 98.) azt figyelte meg, hogy az oroszországi eredetűeknek a legalacsonyabb a lemorzsolódási rátájuk a New York-i középiskolákban, amiből a zsidók alacsony iskola-elhagyási hajlandóságára következett.
- ⁷⁶ Például BERE, May 1924: 98–99.; FEINGOLD, Gustave A. 1924: 66.; COHEN, Irma Henriette Loeb 1926: 47–49.
- ⁷⁷ HUGHES, Alejandro G. 1928: 90.; PEARSON, E. S. 1938: 189.; 218.
- ⁷⁸ A kutatás kontextusára lásd DELZELL, Darcie A. P. – POLIAK, Cathy D. 2013: 1058–1060.
- ⁷⁹ PEARSON, Karl – MOUL, Margarete 1925a: 125–127.
- ⁸⁰ HUGHES, Alejandro G. 1928: 90.; RUMYANECK, Judah 1931: 409.; BRILL, Moshe 1936: 332.
- ⁸¹ PEARSON, Karl – MOUL, Margarete 1925b: 10. – Pearson módszerét elemzi GOULD, Stephen Jay 1983: 296–301.
- ⁸² A skálára lásd WAITE H. 1911: 93.
- ⁸³ MURRAY, Charles 2007: 122. A kijelentés háttéréhez lásd

- SNYDERMAN, Mark – HERRNSTEIN, Richard J. 1983: 986–987, SELIGMAN, Daniel 1992: 128–130, HERRNSTEIN, Richard J. – MURRAY, Charles 1994: 5.
- ⁸⁴ MALLER, Julius B. 1931, PINTNER, Rudolph 1931: 452–454, 467, RUMYANECK, Judah 1931, BRILL, Moshe 1936, BROWN, Fred 1944: 68–70, NARDI, Noah 1948: 41–44.
- ⁸⁵ Ebből az egyik szigorúan véve nem a zsidók, hanem a legalább 90%-ban zsidó lakosságú New York-i egészségügyi körzetekben élők átlagos IQ-ját hasonlította a legalább 85%-ban olasz lakosságú New York-i egészségügyi körzetek lakosságánál mért szinthez (MALLER 1933: 118–121).
- ⁸⁶ Abrams 1921-es kutatására lásd LUCKEY, Bertha M. 1925: 245–246, továbbá MITCHELL, David 1924: 118–119.; LIMA, Margaret 1928: 69–70, HARTSHORNE, Hugh – MAY, Mark A. 1928a: 245–255, HARTSHORNE, Hugh – MAY, Mark A. 1928b: 167–172, BOND, Gladys Helen 1930: 13–14, LADD, Margaret Rhoads 1933: 46–49, MALLER, Julius B. 1933: 119–120, BYRNS, Ruth 1936: 456–458, CATTELL, Raymond B. – FEINGOLD, S. Norman – SARASON, Seymour B. 1941: 92–93, SPERLING, Abraham P. 1942: 836, 839, CLARK, Edward L. 1949: 114–115., SOWELL, Thomas 1978: 210. – Ezenfelül még néhány esetet találtam, ahol biztosan mérték amerikai zsidók intelligenciáját, de az adatok számunkra nem hasznosíthatók. Katharine MURDOCH, Doris MADDOW és Nettie Lesser BERG (1928) 149 manhattani zsidó iskoláslányt tesztelt – többféle eljárással. Nem zsidókat azonban nem vont be a kutatásba, és a kapott végeredményt nem közölte. Belle SCHILLER (1934: 12–18, 21.) 395 brooklyni zsidó elemi iskolás intelligenciáját mérte több teszt segítségével. Eredményeiket azonban nem zsidókéval nem vetette össze, és nem IQ-ban fejezte ki. F. HALPERN *The Intelligence of Bilingual Jewish Girls as Measured by the Stanford–Binet and the Pintner–Paterson Performance Tests* (1933) című szakdolgozatához nem értem hozzá. Találtam továbbá négy kutatást, amelyet zsidó árvaházakban végeztek (WEINTROB, Joseph – WEINTROB, Raleigh 1912, HILDRETH, Gertrude Howell 1925: 24, 32–36, LITHAUER, Dona B. – KLINEBERG, Otto 1933: 237, HARTSHORNE, Hugh – MAY, Mark A. 1928a: 106–107, 181, 253), de ezeket kihagytam a számításaimból. Ezek ugyanis nem segítettek volna megválaszolni a kérdéseinket, mivel az árvaházi gyerekek intelligenciáját nem vetették össze másokéval, vagy ha igen, nem etnikai szempontból képzett csoportokéval, és az sem feltételezhető, hogy az ő IQ-juk jellemző lenne a zsidóság egészére, mivel elárvult, elhanyagolt, fékezhetetlen vagy szegény gyerekek kerültek ilyen intézetek gondjaiba (LITHAUER, Dona B. – KLINEBERG, Otto 1933: 238.). Végül nem sikerült megszereznem három jiddis nyelvű amerikai tanulmányt, amelyben – angolra fordított címük alapján – előfordulhatnak empirikus adatok a zsidók IQ-járól: ROBACK, A. A.: *The Intelligence of Jewish Children. Unser Schul*, 3. (1933) 1–6, LEHRER, Leibush: *The Intelligence of American Jewish Children. Yivo Bleter*, (1936) 217–236, GOLDBERG, G.: *The Intelligence of Jewish Children and Other Children. Culture and Education*, 11. (1941) 17–19.
- ⁸⁷ A londoni kutatások elemzésére lásd SCHAFFER, Gavin 2008: 198–207, ENDELMAN, Todd M. 2018: 59–60.
- ⁸⁸ Ezt az értéket, amennyiben megadható, szögletes zárójelben közlöm, ha a kutatás nem az alapfokú oktatásra vonatkozott, és nem legalább 50 zsidó tanulót tesztelt, vagy más, külön jelzett okból nem vehető figyelembe a számítás során. Ha az átlag nem volt megadva, vagy nem kiszámolható, de a medián igen, akkor azt közlöttem.
- ⁸⁹ A zsidókon kívül az elsőként és az utolsóként végző, valamint a zsidókat megelőző csoportokat, illetve a magyarokat mindig feltüntettem. A csoportokat úgy nevezem meg, ahogy a kutatási beszámolók szerzői tették táblázataikban.
- ⁹⁰ A tesztek besorolásához Henry A. GARRETT és Matthew R. SCHNECK (1933) adattárát használtam.
- ⁹¹ Yerkesék a versengést döntetlennek ítélték. A táblázatokban közölt adatok szerint az írek minimális előnyben voltak (YERKES, Robert M. – BRIDGES, James W. – HARDWICK, Rose S. 1915: 85–86.).
- ⁹² Paul A. WITTY és Harvey C. LEHMAN (1930: 412.) cikkében az szerepel, hogy Murdoch a zsidók IQ-ját 98-nak találta, de hogy ezt a szerzők hogyan számították ki Murdoch adataiból, nem ismertetik.
- ⁹³ Katharine MURDOCH (1920: 150.) azt írja, hogy mérése szerint a zsidók „intelligenciája ugyanakkora vagy nagyon kicsivel kisebb”, mint az amerikaiaké. A számai arra utalnak, hogy a zsidók lemaradtak valamivel az amerikaiaktól.
- ⁹⁴ Jordan vizsgálatában a gyerekek többféle verbális és nonverbális tesztet kaptak. Ebből Richard LYNN (2011: 275.) a táblázatában a Trabue Completion Testet tekinti intelligenciatesztnek, a szövegében viszont már nem csak azt. A verbális tesztek összesítése után így alakult a sorrend: 1. amerikaiak 2. zsidók 3. svédok 4. norvégok. A nonverbálisok összegzése után így: 1. norvégok 2. amerikaiak 3. zsidók 4. svédok.
- ⁹⁵ Abrams 1921-es vizsgálatának csak Bertha M. LUCKEY (1925: 245–246.) leírásában bukkantam nyomára.
- ⁹⁶ Azért nem adható meg az érték, mert nem sikerült kiderítenem, mikor készült a Binet-tesztnek az a revíziója, amit ebben a vizsgálatban használtak.
- ⁹⁷ A két teszt összesített eredményét innen számoltam ki: BERE, May 1924: 33.; 39.
- ⁹⁸ Ez a verbális (Stanford–Binet) és a cselekvéses (Pintner–Paterson) próbán összesítésben kialakult rangsor. A verbális teszten így alakult a sorrend: 1. héber 2. cseh 3. olasz. A cselekvésesen így: 1. cseh 2. olasz 3. héber.
- ⁹⁹ A két teszt összesített eredményét innen számoltam ki: BERE, May 1924: 33.; 78.
- ¹⁰⁰ Lásd még DEARBORN, Walter Fenno 1928: 130–131.
- ¹⁰¹ David Mitchell mérésének eredményeit, mint addig publikálatlan adatokat közreadja BERE, May 1924: 54.; 72., illetve WITTY, Paul A. – LEHMAN, Harvey C. 1930: 412. Ők úgy tudják, hogy Mitchell 93 főt vizsgált, és 93-as zsidó medián IQ-t kapott. Ezek még részeredmények lehettek, mert 1924-ben David MITCHELL (1924: 118–119.) igenis publikálta az adatait – jóval nagyobb mintát tesztelve.
- ¹⁰² Ezt az értéket Luckeynek az IQ népcsoportonkénti el-

- oszlásáról közölt adataiból becsültem meg. A 140 feletti IQ-júakat átlagosan 143-as IQ-júnak vettem.
- ¹⁰³ A tesztalanyok cselekvéses tesztek is kaptak, de a rangsor ugyanaz volt, mint a Stanford–Binet-próbán.
- ¹⁰⁴ Lásd hozzá még HUGHES, Alejandro G. 1928: 90–92.
- ¹⁰⁵ Lima tanulmányából csak sejthető, hogy ez az érték IQ-ban értendő. Rudolph PINTNER (1930: 445) ezt az adatsort egyértelműen IQ-ban megadottként értelmezte.
- ¹⁰⁶ Lásd még HARTSHORNE, Hugh – MAY, Mark A. 1928b: 167–172.
- ¹⁰⁷ Az etnikai rangsor két iskoláról szól. A vallási ezek közül csak az egyikről. Ide 63 zsidó járt a 246 főből.
- ¹⁰⁸ Henry E. GARRETT *Jews and Others. Some Group Differences in Personality, Intelligence, and College Achievement* (1929) című tanulmányát nem tudtam megszerezni. A kutatásról Garrett cikkének összefoglalóján kívül innen tájékozódtam: PINTNER, Rudolph 1930: 444–445.; SHUEY, Audrey M. 1942: 221.; NARDI, Noah 1948: 42.
- ¹⁰⁹ Lásd hozzá még STRONG, Edward K. et al. 1933: 73.
- ¹¹⁰ Ezeket az értékeket azért nem vettem figyelembe az átlagos zsidó IQ megbecslése során, mert nem a zsidók IQ-ját fejezi ki, hanem a zsidó többségű városi körzetek zsidó és nem zsidó lakosságának átlagos IQ-ját.
- ¹¹¹ Nemcsak az olaszokat és a zsidókat tesztelték, de Maller csak az olaszok és zsidók eredményét közölte. Megírta azt is, hogy az átlagos eredmény 100,2 volt (MALLER, Julius B. 1933: 100.).
- ¹¹² A csak angolul beszélők 38%-a zsidó volt (LADD, Margaret Rhoads 1933: 48.).
- ¹¹³ Abraham Norman FRANZBLAU (1934: 11–12.) reform és ortodox zsidó vallási iskolák tanulóit vizsgálta, akik a nyilvános iskolarendszerben átlagosan nyolcadik osztályosok voltak, de egy részük ennél fiatalabb, más részük idősebb volt.
- ¹¹⁴ A zsidók mind hatodik osztályosok voltak. Az olaszok közül csak a hatodik osztályosok eredményeit vettem figyelembe.
- ¹¹⁵ A verbális Otis Intermediate Intelligence Testen kialakult rangsor.
- ¹¹⁶ A nonverbális Pintner Non-Language Intelligence Testen kialakult rangsor.
- ¹¹⁷ A két teszt eredményét nem tudtam összegezni az eltérő pontszámítás miatt.
- ¹¹⁸ A zsidók erősen kétnyelvű ötödének és kevésbé kétnyelvű ötödének a Pintner Non-Language Testen elért eredménye.
- ¹¹⁹ Pintner és Arsenian közölte a Pintner Non-Language Intelligence Testtel kapott eredményeit is, ám erre nem voltam tekintettel, mivel ezek bele vannak foglalva a 33. sorszámú vizsgálatba.
- ¹²⁰ Ez a kutatás a Stanford–Binet-teszt 1916-os verzióját használta, noha ekkor már létezett revideált változat is (BROWN, Fred 1944: 74.; 85.; 89.).
- ¹²¹ Edward Clark kutatása az 1925 és 1941 időszakra vonatkozik.
- ¹²² Clark elhanyagolhatónak ítélte a zsidók és nem zsidók teszteredményei közti különbséget, azonban a vizsgált 10 évből hétben a nem zsidók értek el több pontot.
- ¹²³ Thomas Sowell az amerikai iskolai és iskolaszéki irattárakból gyűjtött utólag IQ adatokat. Itt azt az értéket közlöm, amit az 1920-as és 1930-as évekre ad meg – más módszerek mellett – névelemzéssel azonosított zsidó diákokról.
- ¹²⁴ A korai tesztek esetében kérdéses, jól reprezentálják-e a sztenderdizációs minták a teljes népességet. Például a Stanford–Binet-teszt első standardizálásakor Terman és munkatársai nem arra törekedtek, hogy a norma megállapításához használt mintájuk leképezze az amerikai társadalom bonyolult faji, etnikai és nyelvi összetételét, hanem hogy ilyen különbségek ne „zavarjanak be” a vizsgálatba, ezért a külföldön születetteket teljesen, a nem nyugat-európai származásúakat jórészt szándékosan kihagyták a mintából (TERMAN, Lewis M. et al. 1917: 29–30.). A National Intelligence Test normáit fehér amerikai gyerekekre nézve határozták meg (*National Intelligence Tests* 1929: 5.).
- ¹²⁵ FUKUDA, Tonan 1925: 129.
- ¹²⁶ BOND, Gladys Helen 1930: 13–14, 25, 87.
- ¹²⁷ LUCKEY, Bertha M. 1925: 247.
- ¹²⁸ Megjegyzendő, hogy az 1945 előtti vizsgálatok IQ-n még a mentális és a kronológiai életkor hányadosát értették százzal megszorozva, nem a manapság használatos deviációs IQ-t.
- ¹²⁹ FLYNN, James R. 1984.
- ¹³⁰ LYNN, Richard 2013: 765–767.
- ¹³¹ FLYNN, James R. 1984: 35.
- ¹³² A teljesen helytálló az lenne, ha a publikálási időpontok közötti különbség helyett a teszt sztenderdizálásának időpontjától a tesztelés megtörténteig eltelt időt vennénk figyelembe, ezek az adatok azonban nem tárhatók fel teljes körűen.
- ¹³³ Ennek során az internetes keresés és a feldolgozott tanulmányok szövege mellett ezekre a kézikönyvekre támaszkodtam: GARRETT, Henry E. – SCHNECK, Matthew R. 1933, PINTNER, Rudolph 1931. A normáknak a módosítására adatot találtam még itt: *Haggerty Intelligence Examination Delta 2* 1929: 7, *National Intelligence Tests* 1929: 5, *Otis Group Intelligence Scale* 1929: 7, *Terman Group Test of Mental Ability* é. n.: 9.
- ¹³⁴ MURRAY, Charles 2007: 121–122.

